

Turizam nacionalnih parkova i zaštićenih područja

Konte, Doris

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:385219>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-10**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

DORIS KONTE

**TURIZAM NACIONALNIH PARKOVA I
ZAŠTIĆENIH PODRUČJA**

Završni rad

Pula, 2021.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma
«Dr. Mijo Mirković»

DORIS KONTE

**TURIZAM NACIONALNIH PARKOVA I
ZAŠTIĆENIH PODRUČJA**

Završni rad

JMBAG: 0145027354, vanredna studentica

Studijski smjer: Ekonomija

Predmet: Uvod u turizam

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Ekonomija

Znanstvena grana: Trgovina i turizam

Mentor / Mentorica: prof. dr. sc. Gržinić Jasmina

Pula, rujan 2021.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Doris Konte, kandidatkinja za prvostupnika ekonomije/poslovne ekonomije, smjera Ekonomija ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, rujna, 2021. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Doris Konte dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Turizam nacionalnih parkova i zaštićenih područja koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, rujan 2021. godine

Potpis

SAŽETAK

U ovom završnom radu Turizam nacionalnih parkova i zaštićenih područja definira se pojam turizma u zaštićenim područjima i nacionalnim parkovima, uz poseban naglasak na zaštitu prirode, ulaganje u stručno obrazovanje djelatnika te turističku aktivnost posjećivanja. Prirodne ljepote, danas znane kao zaštićena područja, postojale su od davnina, prirodno stvorene i netaknute od strane čovjeka, sve do davne 1872. godine kada se proglašava prvi nacionalni park u svijetu, Nacionalni park Yellowstone, čime započinje era stvaranja zaštićenih područja. Iako se većim djelom smatra da turizam uništava prirodne ljepote i na taj način „uništava“ i zaštićena područja, istina je daleko od toga, jer iako turizam ima negativnih učinaka, pozitivnih učinaka mnogo je više. Turizam i zaštićena područja žive u nekoj vrsti simbioze gdje turizam kroz segmente turističke ponude stvara i plasira turistički proizvod na tržište omogućavajući time realizaciju turističke ponude i stvaranje ekonomskih prihoda prijeko potrebnih za razvoj zaštićenih područja, dok, samo zaštićeno područje svojim prirodnim bogatstvima i ljepotama daje sebe kao „turistički proizvod“. Turizam kroz svoje djelovanje razvija ekoturizam i održivi turizam na teritorijima zaštićenih područja, plasira zaštićena područja na tržište kao „turistički proizvod“, dobivenim financijskim sredstvima omogućava obnovu i razvoj te kontinuiranu mogućnost obrazovanja djelatnika zaštićenih područja. Upravo turistički djelatnici imaju obvezu da, uz plasiranje bitnih informacija o zaštićenom području, moraju razvijati i svijest o važnosti zaštite prirode kao najbitnijeg segmenta u zaštiti i razvoju zaštićenih područja krajnjim korisnicima, turističkim posjetiteljima, da bi se na posljetku razvila globalna svijest o zaštiti prirode.

Ključne riječi: turizam, nacionalni parkovi, zaštićena područja, zaštita prirode,

turistički posjetitelji

SUMMARY

This final paper Tourism of national parks and protected areas defines the concept of tourism in protected areas and national parks, with special emphasis on nature protection, investment in professional education of employees and tourist visiting activities. Natural beauties, today known as protected areas, have existed since ancient times, naturally created and untouched by man, until as far back as 1872. when the world's first national park, Yellowstone National Park, was proclaimed, by which the era of creating protected areas begins. Although it is largely believed that tourism destroys natural beauties and so "destroys" protected areas, the truth is far from it because although tourism has negative effects, there are many more positive effects. Tourism and protected areas live in a kind of symbiosis where tourism through segments of tourist offer creates and places a tourist product on the market, consequently enabling the realization of tourist offer and generating economic income necessary for the development of protected areas, while the protected area gives its natural resources as a "tourist product". Through its activities, tourism develops ecotourism and sustainable tourism in protected areas, places protected areas on the market as a "tourist product", provides financial resources for reconstruction and development and continuous education of protected areas employees. It is the tourism workers who have the obligation to provide important information about the protected area, but they must also develop mindfulness of the importance of nature protection as the most important segment in the protection and development of protected areas to end users, tourist visitors, to eventually develop a global awareness of nature protection.

Keywords: tourism, national parks, protected areas, nature protection, tourist visitors

SADRŽAJ

UVOD	1
1. ZAŠTIĆENA PODRUČJA	2
1.1. POVIJESNI RAZVOJ ZAŠTIĆENIH PODRUČJA.....	2
1.2. UJEDNAČAVANJE TERMINOLOGIJE – ULOGA MEĐUNARODNIH DIONIKA	4
1.3. DEFINICIJA ZAŠTIĆENOG PODRUČJA	7
1.4. KLASIFIKACIJA ZAŠTIĆENIH PODRUČJA PREMA IUCN-U	10
2. NACIONALNI PARKOVI	15
2.1. POJMOVNO ODREĐENJE	15
2.2. TURISTIČKE FUNKCIJE	17
2.3. KORIŠTENJE I UREĐIVANJE NACIONALNIH PARKOVA.....	19
2.4. UPRAVLJAČKE ZONE	21
2.5. NACIONALNI PARKOVI NA PODRUČJU REPUBLIKE HRVATSKE.....	22
3. TURIZAM U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA I NACIONALNIM PARKOVIMA	27
3.1. TURIZAM KAO POKRET OČUVANJA ZAŠTITE PRIRODE	27
3.2. PLANIRANJE TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA	29
3.3. SEGMENTI TURISTIČKE PONUDE I UČINCI TURIZMA.....	30
3.3.1. <i>Selektivni oblici turizma zasnovani na prirodi</i>	31
3.3.2. <i>Varijante selektivnog oblika turizma</i>	33
3.3.3. <i>Segment posjetitelja zaštićenog područja</i>	35
3.3.4. <i>Koristi od turizma u zaštićenom području</i>	38
3.3.5. <i>Rizici od turizma u zaštićenim područjima</i>	42
3.4. UPRAVLJANJE ZAŠTIĆENIM PODRUČJEM.....	45
3.5. PLANIRANJE I ULAGANJE U LJUDSKE RESURSE.....	48
3.6. PRAĆENJE TURIZMA U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA.....	52
4. ANALIZA SLUČAJA - NACIONALNI PARK PLITVIČKA JEZERA	54
4.1. NP PLITVIČKA JEZERA – OPĆE INFORMACIJE.....	54
4.2. SWOT ANALIZA NACIONALNOG PARKA PLITVIČKA JEZERA	57
4.3. ULAGANJE U ZAŠTITU BIORAZNOLIKOSTI I OKOLIŠA OD 2018.-2021.....	62
4.4. ULAGANJE U STRUČNO OSPOSOBLJAVANJE ZAPOSLENIKA OD 2018. – 2021. GODINE	

4.5. TURISTIČKA AKTIVNOST KROZ BROJ POSJETITELJA OD 2018. DO 2021. GODINE	65
5. OSVRT NA ISTRAŽIVANJE	69
LITERATURA.....	73
PRILOZI RADA	77
POPIS TABLICA.....	83
POPIS SLIKA.....	84

Uvod

Završni rad pod nazivom Turizam nacionalnih parkova i zaštićenih područja prikazuje važnost turizma u procesu zaštite prirode zaštićenih područja.

Svrha rada je prikazati turizam kao bitnu komponentu razvoja zaštićenih područja kroz ostvarivanje sredstava za ulaganja u projekte zaštite prirode, ulaganja u obrazovanja djelatnika te koordiniranja turističke aktivnosti dolazaka posjetitelja.

Hipoteze rada su:

- ✓ **H1:** Zaštita prirode u vezi je sa razvojem suvremenog turizma.
- ✓ **H2:** Edukacija djelatnika preduvjet je zaštite prirodnih resursa.
- ✓ **H3:** Turistička aktivnost izražena kroz broj dolazaka je u vezi sa održivim razvojem nacionalnih parkova.

Metode koje se koriste u istraživanju su induktivna i deduktivna metoda, metoda deskripcije i istraživanja navedenih područja, povijesna metoda i metoda analize.

Završni rad sastoji se od 4 povezane cjeline. Prva cjelina je općeniti povijesni uvod u pojam, definiciju i klasifikaciju zaštićenih područja. Drugi dio objašnjava sam pojam nacionalnog parka uz definiranje turističke funkcije, načina korištenja, uređivanja te postupka zoniranja područja nacionalnih parkova. U zadnjem odjeljku poglavlja su predstavljeni nacionalni parkovi Republike Hrvatske sa svojim ljepotama i prirodnim specifičnostima. Treći dio prikazuje detaljan postupak planiranja turizma u zaštićenim područjima kroz segmentiranje ponude, analiziranje učinaka turizma, definiranja postupka upravljanja zaštićenim područjem, ali i planiranja i ulaganja u ljudske resurse te kontinuirano praćenje turizma kao bitne komponente daljnjeg razvoja. U četvrtom segmentu rada izrađen je kritički osvrt temeljen na analizi Nacionalnog parka Plitvička jezera kroz opće podatke, SWOT analizu te analizu ulaganja u zaštitu bioraznolikosti i okoliša. Također, u tom dijelu rada diskutira se o razini ulaganja u stručno obrazovanje djelatnika i turističkim dolascima u periodu od 2018. – 2021. godine, sa prijedlozima poboljšanja.

1. Zaštićena područja

1.1. Povijesni razvoj zaštićenih područja

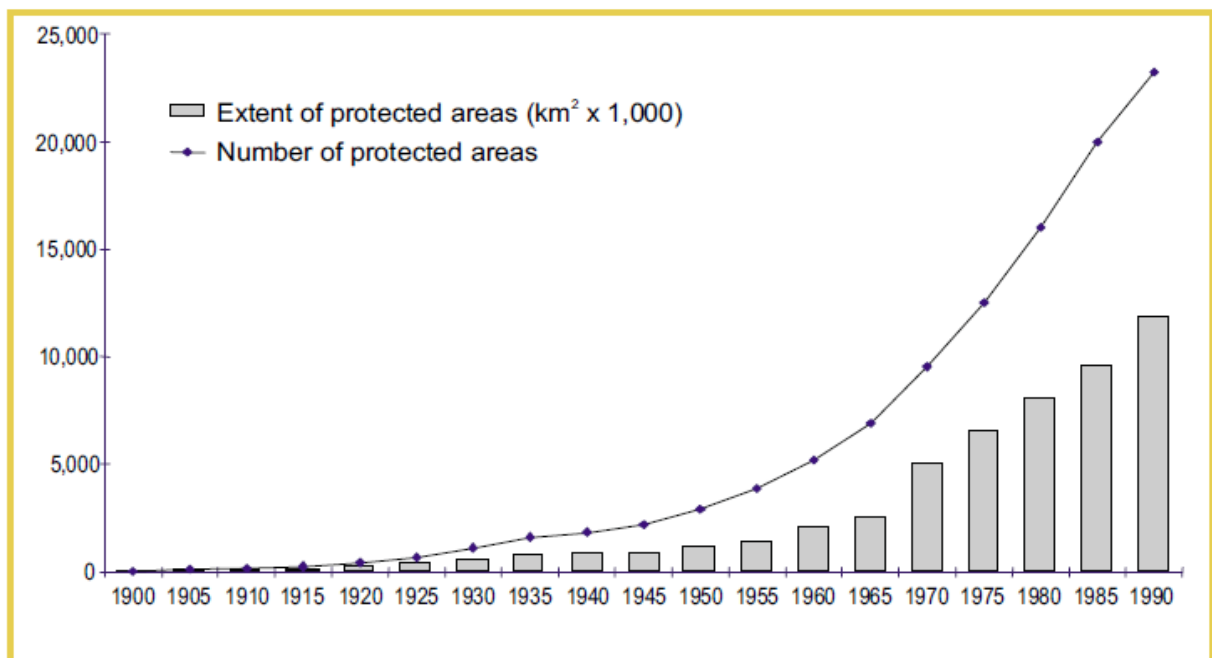
Tijekom povijesti dešavale su se razne geološke promjene nakon kojih su nastale prirodne ljepote, rukom netaknute od strane čovjeka. Nažalost, ljudskim djelovanjem mnoge jedinstvenosti i bogatstva prirode, tijekom vremena, su reducirane ili su nestale. Dio neprocjenjivog prirodnog bogatstva na taj način je izgubljen te se došlo do spoznaje da „neracionalnim korištenjem prirodnih dobara mogu nastati nepovratne promjene, a time i za čovjeka nepopravljive štete.“¹ Pritom se misli da čovjek nekontroliranim korištenjem ili uzimanjem prirodnih resursa, a pogotovo onih neobnovljivih, riskira potpuni gubitak nekih prirodnih bogatstava stvarajući time štetu za eko sustav. Upravo iz tih razloga važno je zaštititi prirodu od pretjeranih vanjskih utjecaja ali i od samog ljudskog utjecaja. Želja za zaštitom posebnih područja stara je koliko i samo čovječanstvo, ali ta želja sve više dolazi do izražaja upravo zbog uočljivih promjena ljudskog djelovanja na prirodni eko sustav i postepeno uništavanje biološke raznolikosti. „Upravljanje zaštićenim područjima mora se prilagoditi utjecajima na klimu i pripremiti za tekuću ekološku transformaciju.“² Čovjek svojim djelovanjem utječe na potrošnju prirodnih resursa, što uz samu potrošnju resursa, vezuje i razne klimatske promjene. Isto uključuje: promjene temperature zraka, visinu i vrstu oborina, topljenje leda i podizanje morske razine, promjenu temperature mora, povećavajući tako intenzitet ekstrema na sve krajeve svijeta te povećavajući postojeće prijetnje eko sustavu za buduće generacije u narednim desetljećima. Srećom prepoznata je potreba zaštite posebnih prirodnih područja u svim nacijama svijeta zato sada i imamo više od 248.797 lokacija kopnenih zaštićenih područja te 17.861 zaštićeno morsko područje, što ukupno daje 266.658 zaštićenih područja u svijetu. („Protected planet“, ažurirani statistički podaci u rujnu 2021. godine, dostupno na: <https://www.protectedplanet.net/en>). Prvo prepoznato zaštićeno područje u svijetu,

¹ Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2021.), „Zaštita prirode, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje“, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66939>, (posjećeno 9.7.2021.)

² Dudley, N., et. al., "Towards future-oriented conservation: Managing protected areas in an era of climate change" *Ambio* 48, znanstvena publikacija no. 7 (2019): 699-713 dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s13280-018-1121-0>, (posjećeno 03.9.2021.)

Nacionalni park Yellowstone, osnovan je 1872. godine u SAD-u. Područje Nacionalnog parka Yellowstone bilo je rezervirano i povučeno iz nagodbi, zauzimanja ili prodaje te je posvećen i izdvojen kao javni park ili ugodno tlo za dobrobit i uživanje naroda, no zanimljivo je, da stvaranje Yellowstonea nije omogućilo suosjećajan odnos prema domaćim ljudima i njihovom okruženju. „Deklaracija Kraljevskog nacionalnog parka u Australiji slijedila je 1879. godine a sa njome i drugi dobro poznati parkovi koji su osnovani u posljednjim desetljećima 19. i ranim desetljećima 20. stoljeća“.³ Proglašenjem Nacionalnog parka Yellowstone i druge zemlje u svijetu shvatile su prednost zaštite prirode iznimne ljepote te je u narednim desetljećima broj zaštićenih područja rapidno rastao, što je prikazano slikom 1. i 2.

Slika 1. Broj i opseg zaštićenih područja od 1900. do 1990. godine

Legenda: na ordinati je prikazan broj područja, na apscisi obujam zaštite.

Izvor: Eagles, P.J.F., "Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management, IUCN, Smjernice o najboljoj praksi za zaštićena područja", serija broj 8, 2002., IUCN – Svjetska unija za zaštitu str. 8.

Prethodna slika prikazuje da je pokret zaštićenih područja potekao iz devetnaestog stoljeća, dok se u narednom ideja proširila svijetom, a rezultat toga je bilo izvanredno

³ Jenkins, M. et al, "The World's protected areas status, values and prospects in the 21st century", "California, University of California Press", 1. izdanje, 2008., str. 6

širenje broja zaštićenih područja. Iako je broj zaštićenih područja konstantno rastao iz slike 1. vidljivo je da površina zaštićenih područja po km² bila malena, sve do 1960. godine kada započinje intenzivan rast. Razlog tome su Europska zaštićena područja koja su nakon proglašenja, veličinu svoje površine često širila zbog pronalaska novih rijetkih eko sustava poput šuma, travnjaka, flore i slično.

1.2. Ujednačavanje terminologije – uloga međunarodnih dionika

Tijekom dvadesetog stoljeća u pojedinim zemljama uspostavljala su se zaštićena područja ali je svaka nacija razvila svoj pristup u upravljanju tako da u početku nisu postojali zajednički standardi ili terminologija. Nacionalni parkovi su u početku imali nekoliko zajedničkih obilježja, a to su:

1. da su stvoreni djelovanjem Vlada,
2. izdvojena područja bila su velika i sadržavala su relativno prirodna okruženja,
3. parkovi su bili dostupni svim narodima i nacijama.

Prvi pokušaj pojašnjavanja terminologije zaštićenih područja učinjen je 1933. godine na međunarodnoj konferenciji u Londonu za zaštitu faune i flore. Pritom su utvrđene četiri kategorije zaštićenog područja: nacionalni park, strogi rezervat prirode, rezervat flore i faune te rezervat sa zabranom lova i sakupljanja. Nakon toga, 1942. godine, održana je Konvencija zapadne polutke o zaštiti prirode i očuvanju divljih životinja gdje se definiraju četiri vrste: nacionalni park, nacionalni rezervat, spomenik prirode i strogi rezervat divljine. Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN) 1962. godine osniva Komisiju za nacionalne parkove i zaštićena područja (CNPPA), sadašnju Svjetsku komisiju za zaštićena područja (WCPA), koja je pripremila Svjetski popis nacionalnih parkova i ekvivalentnih rezervata, za prvu svjetsku konferenciju o nacionalnim parkovima u Seattle-u. Drugu verziju izradio je IUCN (1966) koja je prerasla u periodičnu publikaciju koja je danas poznata kao UN-ov popis zaštićenih područja, koristeći jednostavan sustav klasifikacije: nacionalni parkovi, znanstveni rezervati i spomenici prirode. Druga svjetska konferencija parkova 1972. godine pozvala je IUCN s ciljem „definiranja svrhe odvojenosti zaštićenih područja, razvoja odgovarajućih

standarda i nomenklature za takva područja.⁴ To znači da podjela na zaštićena područja i njihove klasifikacije nisu bile zadovoljavajuće zbog prirodnih raznolikosti u svijetu, te je trebalo dodatno pojasniti koje područje je odvojeno za koju namjenu te standarde koji moraju biti udovoljeni da bi se neko područje moglo klasificirati odgovarajućom kategorijom zaštićenih područja.

Nakon toga je predloženo deset kategorija koje su bile definirane ciljevima upravljanja ali, CNPPA i WCPA, izrazito su navele da nijedna kategorija nije sama po sebi vrijednija od one druge. Navedene kategorije su prikazane u tablici 1.

Tablica 1. Kategorije zaštićenih područja prema CNPPA i WCPA

Skupina A
<i>Kategorije za koje će Komisija za nacionalne parkove i zaštićena područja preuzeti posebnu odgovornost</i>
I Znanstveni rezervat
II Nacionalni park
III Prirodni spomenik / nacionalna znamenitost
IV Rezervat za zaštitu prirode
V Zaštićeni krajolik
Skupina B
<i>Ostale kategorije važne za Međunarodnu uniju za očuvanje prirode, ali ne isključivo u opsegu Komisije za nacionalne parkove i zaštićena područja</i>
VI Rezerva resursa
VII Antropološki rezervat
VIII Višestruko područje upravljanja
Skupina C
<i>Kategorije koje su dio međunarodnih programa</i>
IX Rezervat biosfere
X Mjesto svjetske baštine (prirodno)

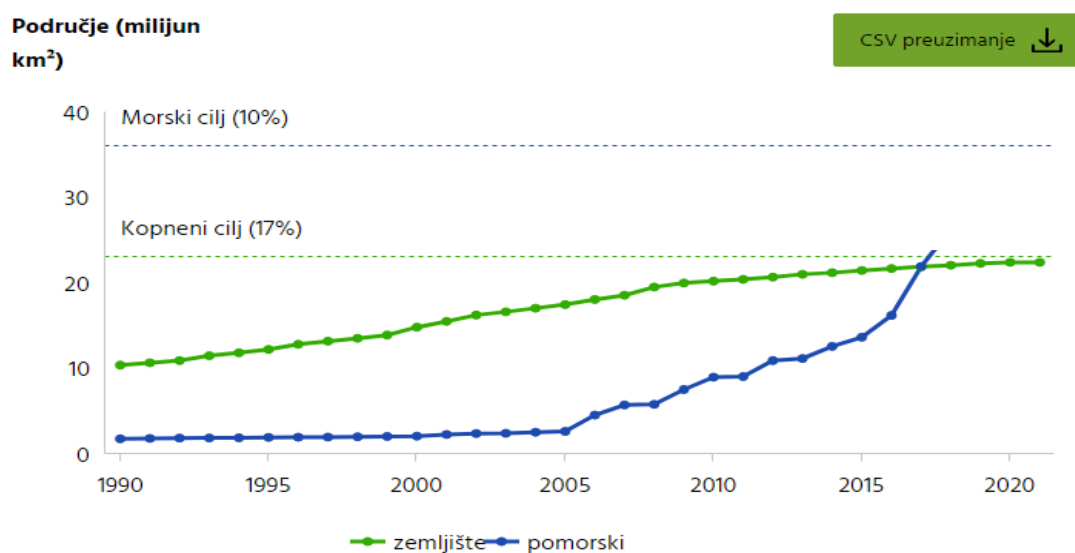
Izvor: Dudley, N., "Guidelines for Applying Protected Area Management Categories", IUNC, Gland, Switzerland, 2008., str. 4.

⁴ Dudley, N., "Guidelines for Applying Protected Area Management Categories", IUNC, Gland, Switzerland, 2008., str. 3-4.

Međutim, unatoč svim naporima da se odrede i definiraju detaljne specifikacije područja i klasifikacije kategorija, ograničenja unutar sustava ubrzo su postala očita. Najveći problemi upravo su nastali u određivanju definicije, upotrebi pojmova za opis kategorije, rangiranje kategorija, a najveći nedostatak sustavu bilo je to da je nedostajala morska dimenzija.

Slika 2. prikazuje kako je ekspanzivni rast kopnenih zaštićenih područja nastavljen od 1990. godine nadalje, ali vidno je i da značajno zaostaje zaštita morskih zaštićenih područja sve do 2003. godine kada započinje rapidno rasti.

Slika 2. Rast broja i pokrivenosti zaštićenih područja od 1990. do 2020. godine

Izvor: UNEP-WCMC i IUCN (2021), Zaštićeni planet: "Svjetska baza podataka o zaštićenim područjima (WDPA) i Svjetska baza podataka o drugim učinkovitim mjerama očuvanja (WD-OECM)" [On-line], svibanj 2021., Cambridge, Ujedinjena Kraljevina: UNEP-WCMC i IUCN, dostupno na: www.protectedplanet.net (pristupljeno 9.07.2021.)

Peti kongres svjetskih parkova u Durbanu, na jugu Afrike (2003) sa 3000 sudionika raspravljali su o očuvanju svjetskih prirodnih baština kroz uspostavu i upravljanje zaštićenim područjima uz učinkovito očuvanje prirodnih i kulturnih vrijednosti. Ishod sastanka u Durbanu podržan je u veljači 2004. godine na V. kongresu svjetskih parkova IUCN te Konvenciji o biološkoj raznolikosti (CBD) gdje je usvojen „Program rada na zaštićenim područjima kojeg će primijeniti svi članovi, ali uz to podržana je ideja o ključnoj ulozi zaštićenih područja kao pokazatelja mjerenja uspjeha u

značajnom smanjenju globalnih gubitaka bioraznolikosti do 2010. godine.“(Dudley, 2008.)

Program rada na zaštićenim područjima bile su smjernice koje su određene kako bi se izvršila zaštita prirode. Svaka zemlja članica obvezala se poštivati i provoditi te smjernice kako bi se stvorio sistem na globalnoj razini sa iznimnim naglaskom na zaštitu prirode i zaštitu biološke raznolikosti. Time se pokazuje da se nedvojbeno uspostavlja veza na razini međunarodne politike između razvijenosti i zaštićenih područja koja će doprinijeti zaštiti prirode, kulturne vrijednosti i baštine te je prepoznata potreba da se poveća površina zaštićenih područja mora na predloženih 20% od ukupne površine svjetskih oceana u sljedećih deset godina, koja je bila zanemarena sve do održavanja te konvencije.

Uvidjevši velike potencijale u zaštićenim područjima bilo je od iznimne važnosti da se i definiraju takva područja, što je na posljetku i učinjeno, a sljedeći odjeljak objašnjava upravo taj proces.

1.3. Definicija zaštićenog područja

Uvidjevši mnogobrojne prednosti i značajnost samih zaštićenih područja bilo je od iznimne važnosti da se ta područja definiraju i po zakonskoj regulativi zaštite što je naposljetku i učinjeno.

„Međunarodna unija za očuvanje prirode (IUCN) definirala je zaštićeno područje kao:

Jasno definirano područje koje je priznato sa svrhom i kojim se upravlja s ciljem trajnog očuvanja cjelokupne prirode, usluga ekosustava koje ono osigurava te pripadajućih kulturnih vrijednosti, na zakonski ili drugi učinkoviti način.“⁵

Prva skica definicije nastala je 2007. godine i od tada je bila „podvrgnuta revizijama i izmjenama od strane brojnih stručnjaka unutar IUCN-a i Svjetske komisije za zaštićena područja (WCPA). U svojoj konačnoj verziji bila je prihvaćena na Svjetskom kongresu

⁵ Republika Hrvatska, „Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, Zavod za zaštitu okoliša i prirode, Što je zaštićeno područje“, [MINGOR], 01. svibnja 2020. godine, izvor: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/sto-je-zasticeno-podrucje>, (pristupljeno 9.7.2021.)

zaštite prirode u Barceloni, 2008. godine.“(Eagles,P.J.F.,2020.) U IUCN-ovom Priručniku za primjenu kategorija zaštićenih područja dana je definicija s detaljnim tumačenjima svih njezinih izraza u definiciji, objašnjena u tablici 2.

Tablica 2. Tumačenje definicije zaštićenog područja prema IUCN (2008.)

DEFINICIJA	„TUMAČENJE (prema IUCN, 2008)“
„jasno definirano područje“	„Uključuje kopno, kopnene vode, more i obalno područje ili njihove kombinacije. Podrazumijeva sve tri dimenzije prostora, definirane unutar jasnih i dogovorenih granica. Granice u nekim slučajevima mogu biti određene elementima koji su promjenjivi u vremenu, primjerice obalom rijeke, kao i određenim već postojećim upravljačkim mjerama, primjerice zonama ograničenog korištenja.“
„priznato“	„Područje može biti proglašeno od države ili različitih organizacija ili skupina ljudi, no kao takvo mora biti na neki način priznato, primjerice navedeno u Svjetskoj bazi zaštićenih područja (World Database on Protected Areas - WCPA), ili u slučaju zaštićenih područja u Hrvatskoj, u Upisniku zaštićenih prirodnih vrijednosti Ministarstva zaštite okoliša i energetike.“
„sa svrhom“	„Ukazuje na dugoročnu posvećenost očuvanju, koja može biti utemeljena zakonskim aktom, međunarodnom konvencijom, sporazumom, ugovorom i sl.“
„kojim se upravlja“	„Podrazumijeva provođenje konkretnih postupaka čiji je cilj očuvanje prirodnih (i drugih) vrijednosti zbog kojih je područje zaštićeno, uključujući izostanak bilo kakvog djelovanja ukoliko je to najbolja strategija za postizanje ovog cilja.“
„...s ciljem“	„Postavljanje točno određenog cilja nužno je kako bi omogućilo i procjenu efikasnosti upravljanja zaštićenim područjem.“
„trajno“	„Naglašava da upravljanje zaštićenim područjem nije kratkoročna, privremena strategija, već kontinuirani proces.“
„očuvanje“	„U kontekstu ove definicije, ova riječ označava in-situ održavanje ekosustava, prirodnih i

	poluprirodnih staništa te očuvanje stabilnih populacija divljih vrsta u njihovom prirodnom okruženju, odnosno domaćih ili kultiviranih vrsta u okruženju u kojem su one razvile svoje specifične karakteristike.“
„cjelokupna priroda“	„Obuhvaća sveukupnu biološku raznolikost, na genetskom nivou, nivou vrsta i ekosustava, kao i geološku te krajobraznu raznolikost.“
„usluge eko sustava“	„Odnosi se na usluge koje priroda pruža čovjeku, a čije korištenje nije u sukobu s ciljevima zaštite. Usluge ekosustava obuhvaćaju usluge na slobodnom raspolaganju, primjerice vodu, drvenu masu i genetičke resurse; usluge regulacije, poput ublaživanja ekstremnih prirodnih pojava, primjerice suše, poplave, erozije tla i bolesti; usluge održavanja prirodnih procesa poput kruženja tvari i nastajanja tla; te kulturološke usluge poput rekreacijskih, duhovnih, vjerskih i drugih nematerijalnih koristi.“
„kulturne vrijednosti“	„Sve kulturne vrijednosti koje nisu u sukobu s ciljevima očuvanja, uključujući osobito one koje im pridonose i one koje su same ugrožene.“
„zakonski ili drugi učinkoviti način“	„Upravljanje zaštićenim područjem može se odvijati sukladno zakonskim aktima, međunarodnim konvencijama ili sporazumima, ili prema tradicionalnim običajima, ili načelima nevladinih udruga.“

Izvor: MINGOR, Haop.hr, „Što je zaštićeno područje“, dostupno na: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/sto-je-zasticeno-podrucje>, (pristupljeno 9.07.2021.)

Ova definicija zaštićenog područja prenesena je i u Zakon o zaštiti prirode Republike Hrvatske (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19) prema kojem je zaštićeno područje:

" geografski jasno određen prostor koji je namijenjen zaštiti prirode i kojim se upravlja radi dugoročnog očuvanja prirode i pratećih usluga ekološkog sustava."
(„MINGOR“,01.05.2020. godina).

Prikaz broja, površine te postotka udjela zaštićenih područja na ukupnoj površini na području Republike Hrvatske, slijedi u tablici 3.

Tablica 3. Zaštićena područja na području Republike Hrvatske

Nacionalne kategorije	IUCN kategorija	Broj zaštićenih područja	Površina (km ²)	Udio u površini RH (%)
Strogi rezervat	Ia	2	24,13	0,03
Nacionalni park	II	8	979,63	1,10
Posebni rezervat	IV	77	399,48	0,45
Park prirode	V	11	4.320,48	4,56
Regionalni park	V	2	1.025,56	1,16
Spomenik prirode	III	80	2,27	0,00
Značajni krajobraz	V	82	1.330,59	1,28
Park šuma	neprijmjenjivo	27	29,55	0,03
Spomenik parkovne arhitekture	neprijmjenjivo	119	9,90	0,01
Ukupno zaštićenih područja		408	8.121,59	8,62

Izvor: Izrada autorice prema: „Izvešće o stanju prirode u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2013. do 2017. godine“, Ministarstvo zaštite okoliša i energetike

Kako je vidljivo u tablici 3. Republika Hrvatska obiluje u prirodnim bogatstvima, posjedujući broj od 408 zaštićenih područja, ukupne površine od 8.121,59 km², zauzimajući tako ukupno 8,62 % ukupne površine Republike Hrvatske. („Ministarstvo zaštite okoliša i energetike“, 2019.) Isto pokazuje prostor zaštićenih područja kao veliko područje od iznimne važnosti. Definiranjem zaštićenih područja Hrvatska otvara mogućnost razvoja turističke ponude i otvara mogućnost za daljnje poticanje zaštite i razvoja ne samo tih područja već i okolne sredine i stanovništva.

Uz samu definiciju zaštićenog područja definirale su se i klasifikacije, o čemu je riječ u sljedećem odjeljku rada.

1.4. Klasifikacija zaštićenih područja prema IUCN-u

Kao što je već ranije navedeno, tijekom dvadesetog stoljeća, proglašen je velik broj zaštićenih područja u svim zemljama svijeta. Svaka zemlja imala je svoje kriterije, terminologiju i pristup upravljanju zaštićenim područjima što je dovelo do prevelike razlike između zemalja. Upravo ekspanzija i nejednakost u upravljanju zaštićenim

područjima nametnula je potrebu za standardizacijom kategorija zaštite kako bi se zaštićena područja mogla uspoređivati i analizirati na globalnoj razini.

„IUCN (1966) u publikaciji *Popis zaštićenih područja Ujedinjenih Naroda*, uvodi prvu jednostavnu podjelu na: nacionalni park, znanstveni rezervat i spomenik prirode, a od tada su kategorije zaštićenih područja više puta prilagođavane. Na svjetskom kongresu očuvanja prirode (Barcelona, 2008), skupština IUCN-a prihvatila je nove definicije kategorija zaštićenih područja.“ (Eagles, P.J.F, 2020.). Kategorije prikazane su u tablici 4.

Tablica 4. Klasifikacija zaštićenih područja prema IUCN-u (2008.)

IUCN KATEGORIJA	NAZIV KATEGORIJE	DEFINICIJA
la	„Strogi rezervat prirode“	„Kategorija Ia obuhvaća strogo zaštićena područja izdvojena zbog zaštite biološke raznolikosti, i/ili geoloških i geomorfoloških vrijednosti, gdje su posjećivanje, korištenje prostora i drugi utjecaji na prostor strogo kontrolirani i ograničeni. Ova područja mogu služiti kao nezamjenjiva referentna područja za znanstvena istraživanja i monitoring.“
Ib	„Područje divljine“	„Kategorija Ib obuhvaća velika neizmijenjena ili vrlo malo izmijenjena područja očuvane prirode, bez značajnijih i stalnih ljudskih naselja, koja su zaštićena i kojima se upravlja na način da se u potpunosti očuva njihovo izvorno stanje.“
II	„Nacionalni park“	„Kategorija II predstavlja velika prirodna ili gotovo prirodna područja izdvojena sa svrhom zaštite cjelokupnih ekosustava, procesa koji se u njima odvijaju i vrsta koje oni podupiru, na način da ona istovremeno pružaju osnovu za okolišno i kulturalno prihvatljive duhovne, znanstvene, edukacijske, rekreativne i posjetiteljske aktivnosti.“

III	„Prirodni spomenik ili obilježje“	„Kategorija III zaštićenih područja štiti određenu prirodnu vrijednost, koja može biti reljefni oblik, morska hrid ili špilja, geološka osobitost poput speleološkog objekta ili živa pojava poput primjerice stabla visoke starosti. Ova su područja površinom najčešće mala, no mogu imati velik značaj za posjećivanje.“
IV	„Područje upravljanja staništem ili vrstom“	„Kategorija IV zaštićenih područja namijenjena je zaštiti točno određene vrste ili staništa, i upravljanje njime je usmjereno prema tom cilju. Područja zaštićena u ovoj kategoriji često, iako ne nužno, zahtijevaju provođenje redovitih aktivnih upravljačkih aktivnosti usmjerenih očuvanju vrste ili održavanju staništa.“
V	„Zaštićeni kopneni/ morski krajobraz“	„Kategorija V zaštićenih područja obuhvaća ona područja gdje je dugotrajna interakcija čovjeka i prirode proizvela osebujne ekološke, biološke, kulturne i estetske vrijednosti, i gdje je održavanje tog odnosa nužno da bi se ove vrijednosti sačuvala.“
VI	„Zaštićeno područje s održivim korištenjem prirodnih resursa“	„Kategorija VI zaštićenih područja namijenjena je očuvanju ekosustava i staništa, a usporedno s tim i pratećih kulturnih vrijednosti i tradicionalnih načina upravljanja prirodnim resursima. Ta su područja površinom uglavnom velika, njihov veći dio nalazi se u prirodnom stanju, dok se dio koristi na održiv način. Ekstenzivno i ne-industrijalizirano korištenje prirodnih resursa odvija se u skladu s prioritetom zaštite prirode tog područja.“

Izvor: MINGOR, Haop.hr, „Kategorije zaštićenih područja“, izvor: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/kategorije-zasticenih-podrucja>, (pristupljeno 12.7.2021)

Prikazana IUCN-ova kategorizacija (2008. godine) temelji se na ciljevima upravljanja, što znači da se kategorija određenog područja određuje ovisno o tome kako se s njime u budućnosti planira „postupati“. Upravo iz toga razloga IUCN je dao preporuku da svaka država definicije IUCN-ovih kategorija proširi i prilagodi svojim okolnostima i sustavu zaštite prirode.

Iz tablice 4. vidljivo je da svaka kategorija ima svoj primarni cilj upravljanja, izuzev kategorije strogog rezervata čiji je cilj upravljanja strogo zbog znanosti ili zaštite divljine. Upravo ti ciljevi upravljanja u određenim kategorijama predstavljaju primarni cilj ali on se na posljeticu može primijeniti i na drugim kategorijama, kao sekundarni ili potencijalno primjenjiv cilj upravljanja. U tablici 5. prikazana je matrica upotrebe primarnih kao i sekundarnih te potencijalno primjenjivih ciljeva upravljanja kroz sve kategorije zaštićenih područja.

Tablica 5. Ciljevi upravljanja IUCN-ovih zaštićenih područja

Cilj upravljanja	Ia	Ib	II	III	IV	V	VI
Znanstveno istraživanje	1*	3	2	2	2	2	3
Zaštita divljine	2	1	2	3	3	-	2
Očuvanje vrsta i biološka raznolikost	1	2	1	1	1	2	1
Održavanje usluga zaštite okoliša	2	1	1	-	1	2	1
Zaštita određenih prirodnih / kulturnih obilježja	-	-	2	1	3	1	3
Turizam i rekreacija	-	2	1	1	3	1	3
Obrazovanje	-	-	2	2	2	2	3
Održiva uporaba resursa iz prirodnih ekosustava	-	3	3	-	2	2	1
Odražavanje kulturnih / tradicionalnih atributa	-	-	-	-	-	1	2

Legenda: *1 označava primarni cilj; 2 sekundarni cilj; 3 potencijalno primjenjiv cilj; - nije primjenjivo.

Izvor: Eagles, P.J.F., „Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management”, IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK, the United Nations Environment Program and the World Tourism Organization, 2020. , Svjetska komisija za zaštićena područja (WCPA), Smjernice o najboljoj praksi za zaštićena područja, serija broj 8, IUCN - Svjetska unija za zaštitu, str.11

Tablica 5. pokazuje da će se vjerojatno neka vrsta rekreacije i turizma pojaviti kao cilj upravljanja u svakoj kategoriji zaštićenih područja, izuzev kategorije Ia koja spada u strogi rezervat prirode namijenjen samo znanstvenim istraživanjima i zaštiti biološke raznolikosti. Turizam „iako presudno važna funkcija mnogih zaštićenih područja, nije jedina svrha i često nije primarna svrha zaštićenog područja. Ipak zahtjev definicije IUCN-a je da svako zaštićeno područje uvijek mora imati posebnu politiku zaštite i

održavanja biološke raznolikosti.“⁶ To objašnjava da iako turizam djeluje skoro u svim kategorijama zaštićenih područja, u nijednoj kategoriji nije primarni cilj niti jedina svrha, jer bit zaštićenih područja je zaštita prirode i biološke raznolikosti što IUCN naglašava. Turizam je tu kao jedan od instrumenata u realizaciji tog cilja, ali on ima svojstvo stvaranja ekonomskog profita čime pomaže samom razvoju zaštićenih područja.

U sljedećoj cjelini objašnjava se pojam nacionalnog parka kao najpoznatijih i najistaknutijih zaštićenih područja kroz pojmovno određenje, turističke funkcije, korištenje, uređivanje te zoniranje, a u zadnjem potpoglavlju prikazano je bogatstvo Hrvatske kroz njezinih osam nacionalnih parkova

⁶ Eagles, P.J.F., „*Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management*“, IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK, the United Nations Environment Program and the World Tourism Organization, 2020. , Svjetska komisija za zaštićena područja (WCPA), Smjernice o najboljoj praksi za zaštićena područja, serija broj 8, IUCN - Svjetska unija za zaštitu, str.11

2. Nacionalni parkovi

Nacionalni park je zbog svojih iznimnih ljepota i biološke raznolikosti područje na kojem su zabranjene ili ograničene ljudske aktivnosti zbog zaštite prirode. Nacionalni parkovi većinom su osnovani kako bi zaštitili ekološku, povijesnu i kulturnu vrijednost ali na tim područjima mogu se provoditi i znanstvena istraživanja i usavršavanje stručnjaka za zaštitu okoliša. Zbog svojih bioloških bogatstva i specifičnosti oko teritorija nacionalnih parkova u daljnjem tekstu osim same definicije nacionalnog parka objašnjavaju se turističke funkcije, korištenje i uređivanje te zoniranje područja nacionalnog parka.

2.1. Pojmovno određenje

Pojam nacionalni park prvi put je upotrijebljen u polovici prošlog stoljeća u SAD-u kada je proglašen prvi Nacionalni park Yellowstone (1872. godine) a time je označen najcjelovitiji i najviši oblik zaštite u povijesti.

Nacionalni parkovi pripadaju općim prirodnim rezervatima koje društvo stavlja pod nadzor da bi se zaštitile pojedine prirodne cjeline. „To su područja jedinstvene cjeline, s najvišim stupnjem zaštite, a značenje im je višestruko: ponajprije znanstveno, obrazovno, odgojno i kulturno. U njima se dopušta i turističko – rekreacijska djelatnost, u granicama koje jamče trajno očuvanje temeljnog prirodnog fenomena, zbog kojeg je određen teritorij proglašen nacionalnim parkom.“⁷ Ovom definicijom prikazuje se da je nacionalni park jedinstvena cjelina, iznimne ljepote, koja uz svoje prirodne fenomene dopušta i turističku aktivnost.

Nacionalni parkovi često primaju posjetitelje obrazovnih institucija koje prolaskom kroz prirodu i slušanjem predavanja obogaćuju svoje znanje, česti su izletnici koji uživaju samo u rekreaciji (šetnje), istraživači prirode i kulturnih znamenitosti te znanstveni istraživači. S obzirom na više vrsta turističke aktivnosti raste i broj posjetitelja takvih zaštićenih područja.

⁷ Vidaković, P., „Nacionalni parkovi u svijetu“, „Fond za stipendiranje mladih za zaštitu prirode i turizam“, Zagreb, 1997, str.38

Međunarodna komisija za nacionalne parkove (ICPN) osnovana je 1960 godine. ICPN (1963. godine) uvodi kriterije za selekciju istih. Pojašnjava se da će se neko područje proglasiti i dobiti status nacionalnog parka ukoliko ima minimalno 2000 ha. Uz to definirani su kriteriji provedbe zaštitnih mjera. „Zabranjene su štetne djelatnosti u parku, a zabranjeno je bavljenje stočarstvom, ratarstvom, lovom, ribolovom, eksploatacijom ruda i šuma, te gradnja brana za hidroenergiju i navodnjavanje.“⁸ Time se izričito daje do znanja da su zabranjene grane poljoprivrede koje svojim djelovanjem mogu značajno ugroziti sam eko sustav, te bogatstvo flore i faune. Došlo bi do nepovratne štete na prirodnim bogatstvima, ali i onečišćenja, u vidu ispuštanja kemikalija ili otpadnih voda u sam eko sustav voda ili podzemlja uništavajući tako nepovratno prirodna bogatstva. Isto tako zabranjen je i svaki oblik uništavanja ili sakupljanja rijetkih vrsta bilja što je česti prekršaj turističkih posjetitelja, koji nesvjesno ili svjesno, radi stvaranja memorabilije, učine nepopravljivu štetu.

„Skupština opisane organizacije donosi jedinstveni definiciju pojma nacionalni park i to:

- 1) Nacionalni park je relativno veliko područje iznimne ljepote gdje jedan ili više eko sustava nisu promijenjeni ljudskim korištenjem i gdje biljni i životinjski svijet, geološke i morfološke osobitosti imaju posebnu važnost za znanost, odgoj, izobrazbu i rekreaciju,
- 2) O parku se brine najviši državni organ vlasti u zemlji, poduzimajući mjere da se u cijelom zaštićenom području spriječi ili ograniči naseljavanje ili eksploatacija, kako bi se očuvale ekološke, geomorfološke i estetske karakteristike, koje su bile pretpostavka za ustanovljavanje zaštićenog teritorija,
- 3) Posjećivanje je dopušteno pod određenim uvjetima, a ima rekreacijsku, odgojnu, obrazovnu i kulturnu svrhu.“(Vidaković,1997.)

„Tipologija nacionalnih parkova razlikuje dva temeljna i kombinirani tip:

1. Američki tip nacionalnog parka – bez većih gospodarskih zahvata, služi za turističko posjećivanje i uživanje u prirodnim ljepotama,
2. Europski tip nacionalnog parka - strogo zabranjen čovjekov utjecaj na prirodu;

⁸ Ibidem, str.40

3. Kombinirani oblici nacionalnih parkova.⁹

Američki tip parka je karakterističan za veća područja, ima slobodnije ponašanje, nemaju veće gospodarske aktivnosti, služe za odmor i rekreaciju, ali imaju rekreativno – turističku funkciju uz uvjet zaštite prirode i norme ponašanja koje ne štete prirodi i čuvaju osnovne karakteristike zaštićenog područja.

Europski tip definiranja nacionalnih parkova i zaštite imao je obrnuti razvoj od američkog tipa. Europski tipovi zaštitili su „najprije pojedine izolirane dijelove, a kasnije su prelazili na zaštićene cjeline da bi u konačnici ta područja nazvali nacionalnim parkom. Posjete bile su ograničene na entuzijaste jer rekreacijski izletnički turizam nije bio poznat, sve gospodarske aktivnosti zabranjene su te je svrha nacionalnih parkova bila u znanstveno – istraživačkom radu.“(Vidaković, 2003)

U sljedećem odjeljku slijedi pojašnjenje turističkih funkcija u nacionalnim parkovima.

2.2. Turističke funkcije

„Nacionalni parkovi dopuštaju turističke funkcije u granicama koje jamče trajno očuvanje temeljnog prirodnog fenomena, zbog kojeg je određen teritorij proglašen nacionalnim parkom.“(Vidaković,2003.) Turističke funkcije nacionalnih parkova odvijaju se kroz više funkcija, a najviše korištene su upravo:

A. Obrazovne i odgojne funkcije

Nacionalne parkove posjećuju sve strukture i svi slojevi čovječanstva. Najpoznatiji je masovni izletnički turizam kao i školski i studentski izleti u prirodi u cilju upoznavanja prirodnih rijetkosti i ljepote prirode. Upravo zbog tih iznimnih i rijetkih karakteristika koje pruža priroda ističe se potreba za sve veće i masovnije upoznavanje društva sa očuvanjem prirode. Potrebno je uključivanje različitih agencija, medija, a nadalje obrazovanja od osnovnog do visokoobrazovanog uvodeći predmete koji upoznavaju pojam i širinu zaštite prirode.

⁹Vidaković, P. (2003), „Nacionalni parkovi i zaštićena područja u Hrvatskoj“, „Fond za stipendiranje mladih za zaštitu prirode i turizam“, Zagreb

Turizam kao njezin korisnik može i mora mnogo više doprinijeti odgoju, izobrazbi, širenja znanja o prirodnim resursima, a prije svega o nacionalnim parkovima.

„Svrhu nacionalnih parkova i drugih zaštićenih objekata te njihove ekološke i rekreacijske mogućnosti treba potanje i temeljitije objašnjavati javnosti, osobito kad je riječ o radovima u nacionalnim parkovima, uključujući i znanstvena proučavanja i istraživačke projekte.“(Vidaković, 1997.)

B. Rekreacijske i turističke funkcije

Nacionalni parkovi imaju najatraktivnije i najprecioznija prirodna svojstva i kvalitete pa zbog toga imaju povlasticu najzaštićenije kategorije šticeenog teritorija. Zbog svog prirodnog bogatstva i iznimne ljepote privlačni su za rekreaciju, mir i opuštanje, doživljavanje istinske ljepote i svježine prirode, a nadasve za punjenje energijom nakon ubrzanog urbanog života.

„Oni imaju mogućnost prihvata velikog broja turista, ali uz uvjet da moraju poštivati prirodna načela zaštite prirode. U njima mora ponajprije vladati red, zaštićeni prostor treba služiti za razgledavanje prirode i uživanje u njoj, a turistički posjeti moraju se podrediti načelima zaštite prirode. Stoga su na području nacionalnog parka potrebna ograničena ponašanja i način života.“(Vidaković,1997.)

Upravo zbog toga ljudima je omogućeno uživanje i odmaranje u prirodi. Takva mogućnost povezivanja sa prirodom u nacionalnim parkovima omogućuje posjetiteljima višesatno hodanje, koje ne iziskuje nikakve intelektualne sposobnosti, tek malo fizičke kondicije a ima višestruke dobrobiti kako na tjelesno tako i na psihičko zdravlje. Prednost tog oblika rekreacije je u tome da nema dobnog ograničenja jer posjete su dopuštene svima, a istodobno je omogućen jedan od najsigurnijih oblika rekreacije.

Sve izraženija potreba takvog oblika turizma u nacionalnim parkovima dolazi od današnje strukture stanovništva koja je zaposlena u urbanim sredinama i nedostaje joj istinska povezanost sa prirodom.

„Iako su obrazovno – odgojne te rekreacijsko – turističke funkcije najrasprostranjenije treba napomenuti da se u nacionalnim parkovima razvijaju i funkcije:

- vezane uz prirodne resurse,

- obrazovni turizam,
- seoski i etno turizam,
- vjerski i kongresni turizam te
- kulturni turizam.“¹⁰

Kako nacionalni parkovi imaju razvijene turističke funkcije potrebno je i definirati korištenje i uređivanje nacionalnih parka, o čemu je riječ u sljedećem odjeljku.

2.3. Korištenje i uređivanje nacionalnih parkova

Nacionalni parkovi kao najzaštićeniji i najpreciozniji dio prirode zaslužuju društvenu brigu. Osim što se ubrajaju u državnu imovinu, nacionalni parkovi imaju i funkcije znanstvenog, estetskog, kulturnog ali i turističko – rekreativne aktivnosti.

Stupanj zaštite nacionalnih parkova određuje se u zonama, a u svakoj zoni određuje se namjena, dimenzioniranje kapaciteta, pojedini sadržaji, uvjeti i mogućnosti posjeta, odnosno ponašanja u prostoru. Program vodi računa o tome da se maksimalno usklade odnosi i mjere zaštite prirode i turističke valorizacije, a eventualne suprotnosti svedu u dopuštene granice koje se mogu podnijeti a da priroda ne narušava.

Slobodno i organizirano korištenje objašnjava da nacionalni park nema samo turističku ulogu. Njegova uloga je turistička, ali samo u okvirima definicije nacionalnog parka. To znači da nije provediva metoda određivanja prostornog kapaciteta i mogućnosti prihvata turista kao u ostalim turističkim analizama već je jedina metoda analize ona između zaštite prirode i turističke potražnje.

„Dvije su temeljne odrednice koje određuju granice korištenje zaštićenih područja, a to su:

- 1) dopušteni broj posjetitelja (da se ne naruši ravnoteža prirode) i
- 2) prostorne mogućnosti prihvata.“¹¹

¹⁰ Ministarstvo zaštite okoliša i energetike, „*Turizam u parkovima Hrvatske, Konferencija „Parkovi Hrvatske i turizam“*“, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2018.

¹¹ Vidaković, P., op.cit. str.47

To prikazuje da je iznimno važno da se kontrolira broj posjetitelja te odredi maksimalni prihvat kako bi se održala ravnoteža između zaštite prirode i turizma. To se može postići ograničavanjem broja posjetitelja ali i zakonom u zaštićenim dijelovima. Bitno je naglasiti da ljepota i ukras prirode moraju biti prepoznate i zaštićene ali da se istovremeno ne treba imati negativan pristup prema turizmu i posjetiteljima prikazujući ih neprijateljima prirode.

„Masovni turizam doživljava vrhunac do 1980-tih godina prošlog stoljeća. U tom periodu turisti vođeni od strane drugih nemaju specifične zahtjeve (ili iznimno) unutar propisanih itinerera.“¹² Upravo u tom periodu turistički posjetitelji nacionalnih parkova bili su mnogobrojni, nisu imali određene zahtjeve već je sam odlazak od gradske gužve predstavljao odmor. To je uzrokovalo pojavu masovnog turizma a sve veći masovni turizam ostavljao je negativne posljedice na prirodu nacionalnih parkova. Negativni učinci očitivali su se kroz ograničavanje prostora slobodne prirode, onečišćenjem, zagađenjem vode, onečišćenjem zraka, ne zbrinjavanjem otpada što u konačnici dovodi do potrebe određivanja granica korištenja zaštićenih područja u potrebama turizma, što se čini kroz prostorne planove i unutarnje pravila ponašanja u zaštićenim područjima.

Prostorno planiranje zaštićenih područja uvelike se razlikuje od ostalih vrsta planova jer planeri nacionalnih parkova višestruko su odgovorni jer moraju što bolje uskladiti interese zaštite prirode i turističkog razvoja. Svi promašaji u planiranju zaštićenih područja izraženi su očitije nego igdje i zato planovi uređenja nacionalnih parkova nužno moraju voditi računa o prostornim mogućnostima.

Svaki plan mora biti ponajprije usmjeren očuvanju prirodnih fenomena jer tek je tada prihvatljiv i društveno koristan. Temeljni fenomeni zbog kojih je određeno područje proglašeno nacionalnim parkom moraju biti cjelovito definirani planom koji uključuje floru, faunu, vodu, šume i ostalo.

Prostorni planovi nacionalnih parkova zasnivaju se na zakonu, smjernicama i cijevima prostornog razvoja i uređivanja područja posebne namjene, a i na podacima i analizama prirodnih, povijesnih, demografskih, društvenih, ekonomskih i tehničkih

¹² Gržinić, J., „Uvod u turizam“, „Sveučilište Jurja Dobrile u Puli“, 2019., str.27

studija. Prostorni plan je jedan od standardnih dokumenata i upravljač života u nacionalnom parku te o njemu trebaju brinuti raznovrsne institucije te cjelokupno stanovništvo a pogotovo ono koje živi u granicama zaštićenog područja.

Često zbog svojih specifičnosti područja potrebno je sprovesti zoniranje zaštićenih područja, a u sljedećem odjeljku se objašnjava taj proces.

2.4. Upravljačke zone

Upravljačka zonacija je „postupak zoniranja kojim se zaštićeno područje dijeli na ograničene prostorne cjeline (zone). Tim postupkom se izdvajaju područja očuvanja pojedinih vrijednosti uz razmatranje stupnja njihove očuvanosti i potrebe za njihovim upravljanjem. Postupkom zoniranja utvrđuju se postojeće i planiraju buduće upravljačke potrebe u cilju očuvanja prirode.“(MINGOR,2021.)

Granice zona osmišljavaju se na način da budu jasne i lako prepoznatljive. „Važno je da postoji mogućnost nadzora pojedinih zona jer se jedino tako može osigurati učinkovitost mjera koje se u njima provode. Sva zaštićena područja koja se zoniraju ne moraju imati sve predviđene zone. To će prvenstveno ovisiti o potrebama upravljanja vrijednostima i područjem.“(MINGOR,2021.)

Zone i podzone zaštićenih područja prikazane su u tablici 6.

Tablica 6. Upravljačke zone nacionalnih parkova

Naziv zone ili podzone	Područje obuhvaćanja	Cilj upravljanja	Turistička aktivnost
I ZONA – Zona stoge zaštite	Prirodni ekosustavi bez ljudskog utjecaja	Očuvanje prirodnih procesa i ekosustava	Nedozvoljena, osim u hitnim intervencijama
I A PODZONA	Prirodni ekosustavi (ne uđi-ne uzmi)	Očuvanje prirodnih procesa i ekosustava	Strogo znanstvena istraživanja, praćenja stanja i nadzor područja

I B PODZONA	Prirodni ekosustavi (ne uzmi)	Očuvanje prirodnih procesa i prirodnog ekosustava	Znanstvena istraživanja, praćenja stanja i nadzor područja, ali i nizak stupanj posjećivanja
II ZONA – Zona umjerene zaštite	Prirodni ekosustavi, geolokaliteti, lokaliteti kulturne baština	Očuvanje ili unaprjeđenje bioraznolikosti, georaznolikosti i kulturne baštine.	Ograničeno posjećivanje
III ZONA – Zona korištenja	Dijelovi zaštićenog prostora izmijenjena zbog određenog stupnja korištenja	Održivost prisutnog i planiranog korištenja prostora u skladu s očuvanjem vrijednosti područja	Dopušteno posjećivanja uz poštivanje uvjeta zaštite prirode

Izvor: Izrada autorice prema: MINGOR, Haop.hr, „Upravljačka zonacija“, dostupno na: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/upravljanje-zasticenim-podrucjima/upravljacka-zonacija> (pristupljeno 10.08.2021.)

Kao što je vidljivo u slici 6. postoje više zona i njihove podzone svake sa svojim specifičnostima i ciljevima upravljanja kako bi se na što bolji način iskoristile prirodne ljepote uz uvjet očuvanja bioraznolikosti i zaštite jedinstvenosti zaštićenih područja.

U nastavku slijedi opis nacionalnih parkova na području Republike Hrvatske sa svojim prirodnim ljepotama i jedinstvenostima.

2.5. Nacionalni parkovi na području Republike Hrvatske

Republika Hrvatska je mala zemlja, ali gledajući prirodne ljepote to je jedna od najljepših i najbogatijih zemalja u svijetu. Nacionalni parkovi su izvorna i neizmijenjena, rukom netaknuta od strane čovjeka te zakonom zaštićena, prirodna područja. Upravo

zato možemo reći da se ljepota nacionalnih parkova Hrvatske krije se u prekrasnoj prirodi, bogatom ekosustavu, flori, fauni i rijetkim te zaštićenim životinjama. Na području Republike Hrvatske imamo 8 nacionalnih parkova prikazanih slikom 3.

Slika 3. Nacionalni parkovi Republike Hrvatske

Izvor: „Nacionalni parkovi u Hrvatskoj“, dostupno na: <https://sites.google.com/site/nacionalniparkoviuhrvatskoj457/>, (pristupljeno 12.08.2021.)

Kao što je prikazano u slici 3. na području Republike Hrvatske postoje 8 nacionalnih parkova, svaki sa svojim specifičnostima i fenomenima koji su objašnjeni u daljnjem tekstu.

1) Nacionalni park Brijuni

„Brijuni su otočna skupina od dva veća i dvanaest otočića uz zapadnu obalu Istre nedaleko Pule. Pod zaštitom je cijelo otočje, ali i okolno more. Brijunski otoci su poznati po očuvanoj sredozemnoj vegetaciji hrasta crnike, visoke makije te borova i čempresa, djelomično oblikovanoj kao pejzažni park. Tu je i safari park s egzotičnim biljojedima te vrijedna kulturna baština iz rimskog i bizantskog razdoblja.“

2) Nacionalni park Krka

„Nacionalni park Krka je poznat po brojnim vodopadima koji su nastali taloženjem sedre, posebne vrste vapnenca. Nacionalni park obuhvaća najveći dio toka rijeke Krke

s okolnim priobalnim prostorom.“ Odlikuje ga 7 sedrenih slapova, od kojih je najveća upravo sedma sedrena barijera, impresivan Skradinski buk.

3) Nacionalni park Paklenica

„Nacionalni park Paklenica obuhvaća najatraktivnije prostore južnog dijela Velebita, a glavna atrakcija Parka su dva klanca Velike i Male Paklenice. Na razmjerno malom prostoru Nacionalnog parka Paklenica ima više neobičnih krških reljefnih formi, nekoliko spilja, a sačuvana je i izuzetno bogata i raznolika flora i fauna.“

4) Nacionalni park Plitvička jezera

„Nacionalni park Plitvička jezera su najpoznatiji hrvatski nacionalni park, na popisu svjetske baštine UNESCO-a. Glavna atrakcija ovog nacionalnog parka, jedinstvenog u svijetu, čini 16 malih jezera međusobno povezanih slapovima nastalih taloženjem sedre. Park je okružen gustim šumama bukve, jele i smreke, dijelom u obliku izvorne prašume. Osim jezera i šuma, Plitvička jezera krasi i više špilja, izvora, cvjetnih livada, a među mnogim rijetkim očuvanim životinjskim vrstama ističe se smeđi medvjed.“

5) Nacionalni park Kornati

„Nacionalni park Kornati su najrazvedenija otočna skupina cijelog Sredozemlja, a nalaze se u sjevernoj Dalmaciji nedaleko Šibenika. Bogatstvo Kornata sastoji se od oko 140 nenaseljenih otoka. Kornatski otoci ističu se brojnim bizarnim oblicima i neobičnim reljefnim strukturama, te osobito visokim klifovima.“

6) Nacionalni park Mljet

„Nacionalni park Mljet je otok na krajnjem jugu Hrvatske, a istoimeni Nacionalni park obuhvaća zapadni dio ovog jednog od najljepših Jadranskih otoka. Za ovaj su nacionalni park znakovita dva duboka zaljeva, koja se zbog vrlo uskih veza s otvorenim morem nazivaju jezerima, te bujna i raznolika sredozemna vegetacija. Nacionalni park Mljet se ističe i bogatom kulturnom baštinom, a najpoznatiji primjer je kompleks benediktinskog samostana iz 12. stoljeća.“

7) Nacionalni park Risnjak

„Nacionalni park Risnjak je šumovit gorski masiv nedaleko grada Rijeke, koji je ime dobio po risu, svom najpopularnijem stanovniku. Na području Nacionalnog parka Risnjak okupljene su gotovo sve vrste šuma ovih prostora, atraktivni izvori i veličanstveni vidici te mnoge biljne i životinjske vrste. Među životinjama se posebno ističu smeđi medvjed, ris, divlja mačka, divokoza, jelen, srna i orao.“

8) Nacionalni park Sjeverni Velebit

„Nacionalni park Sjeverni Velebit najmlađi je hrvatski nacionalni park, osnovan 1999. godine. Njime se obuhvatio najatraktivniji i prirodno najvrjedniji prostor sjevernog dijela Velebita. Na ovom malom prostoru koncentriran je izuzetno velik broj atrakcija - veličanstvene krške forme Hajdučkih i Rožanskih kukova, jedinstveni botanički vrt u prirodi i Lukina jama - jedna od najdubljih na svijetu.“¹³

Hrvatskih 8 nacionalnih parkova specifični su po svojoj ljepoti i raznolikosti. Gledajući po specifičnostima može se reći da dva nacionalna parka spadaju pod slatkovodna parka (Nacionalni park Plitvička jezera i Nacionalni park Krka) koja svoja bogatstva duguju sedrenim stijenama i bogatim vodopadima dobivenih spajanjem okolnih jezera. Zatim posjedujemo tri morska nacionalna parka (Nacionalni park Brijuni, Nacionalni park Kornati i Nacionalni park Mljet) koji uz svoja otočna prirodna bogatstva imaju i zaštićenu morsku površinu pridonoseći zaštiti morskih površina kojih još uvijek ima premalo u svijetu. Zadnja tri nacionalna parka pripadaju planinskim područjima (Nacionalni park Paklenica, Nacionalni park Sjeverni Velebit i Nacionalni park Risnjak) koji svoja bogatstva duguju ljepoti planinskih masiva i bogatoj okolnoj prirodi u vidu netaknutih šuma, špilja i jama koje su uz same planine izvanredna mjesta za šetnje, planinarenje i istraživanje, razvijajući tako rekreacijski i istraživački oblik turizma na tim područjima, koji zbog svoje teške dostupnosti i veličine, često bivaju neiskorištena i neistražena. Iako svaki nacionalni park prednjači po nekoj specifičnosti u većini nacionalnih parkova njeguje se i zaštita prirode kroz očuvanje šuma, prekrasne flore i faune te različitih ugroženih životinja koje prikazuju kako je Hrvatska zapravo bogata prirodnim ljepotama i treba nastaviti širiti svoja zaštićena područja zaštićujući tako svoju prirodu i prirodna bogatstva. To se može postići pravilnim upravljačkim planom, bogatom ponudom i kontinuiranom edukacijom djelatnika koji svoje znanje trebaju prenijeti na posjetitelje čime se stvara čvrsti temelj za pokretanje globalnog pokreta očuvanja prirode i samog očuvanja zaštićenih područja. Upravo globalnim shvaćanjem važnosti zaštite prirode, koji započinje sa svakim posjetiteljem pojedinačno, stvara se sinergija između turizma i zaštite prirode kao dvije jedinice koje međusobno oviše jedna o drugoj.

¹³KUH, Kamping udruženje Hrvatske, „Nacionalni parkovi u Hrvatskoj“, Poreč, 2021., dostupno na: <https://www.camping.hr/hr/hrvatska/nacionalni-parkovi>, (posjećeno 12.8.2021.)

Upravo nadovezujući se na činjenicu da je turizam jedan od ciljeva upravljanja zaštićenih područja, koji se provlači kroz sve kategorije, osim kategorije strogih rezervata čija je namjena strogo znanstvena i istraživačka, u sljedećem poglavlju obraditi ćemo pojam turizma i segmente turističke ponude koje trebaju biti kvalitetno i stručno odrađene kako bi se nacionalni parkovi i zaštićena područja mogla plasirati kao „dobar turistički proizvod“.

3. Turizam u zaštićenim područjima i nacionalnim parkovima

Kao bi se određena područja prirode zaštitila zbog svojih iznimnih prirodnih ljepota i fenomena, ali istovremeno omogućavajući turizmu da kroz svoje turističke funkcije djeluje na tim prostorima uz obvezatan uvjet zaštite prirode, potrebno je zakonski zaštititi i postepeno provesti mnogo planiranja, postupaka i radnji da bi se to omogućilo.

3.1. Turizam kao pokret očuvanja zaštite prirode

U današnje vrijeme polako se dolazi do svijesti da turizam i zaštita prirode ne trebaju biti na suprotnim stranama već se treba razviti globalna svijest čovječanstva o zaštiti prirode kao primarnog cilja očuvanja, ali i usaditi važnost turizma kao grane razvoja same prirode. U počecima turizam je predstavljao veliku opasnost po samu prirodu zbog svojih masovnih oblika narušavajući tako ekosistem te ugrožavajući njezinu ljepotu i bogatstvo. Zbog toga proizašla je potreba da se zaštiti priroda od masivnih turističkih oblika te se samim time nameće potreba da zaštita prirode, kao pokret očuvanja, zauzme mjesto u svakodnevnoj edukaciji i načinu života suvremenog čovjeka.

Međunarodna organizacija za poljoprivredu i prehranu (FAO) izradila je djelomičnu bilancu šteta koje su nanesene osnovnim prirodnim izvorima. „Posljedice svih tih raznih oblika pustošenja prirode svuda su iste: poremećaj ravnoteže osnovnih prirodnih elemenata, nasilna promjena ekoloških uvjeta biljnog i životinjskog svijeta, prekid prirodne evolucije života na zemlji i uništavanje osebnih skladnih elemenata krajolika.“¹⁴ Time Alfier pokazuje kako su svi oblici nesvjesnog korištenja prirodnog bogatstva isti i za rezultat imaju poremećaj ekosistema, uništavanja rijetkih biljnih i životinjskih vrsta čije uništavanje je uzrokovano prekomjernom posjećenošću područja, bukom, narušavanjem prirodnog prostora životinja, branjem strogo zaštićenog bilja i

¹⁴ Alfier, D., „*Zaštita prirode u razvijanju turizma*“, Zagreb, NEBO d.o.o., 2010., br. str. 4

slično. Najveći nedostatak je mijenjanje uvjeta života nastalih infrastrukturnom građom koji mijenja osebujne oblike krajolika.

Uništenje bogatstva i prirodnih ljepota nanosi velike štete turizmu kao privrednoj djelatnosti jer ona tako ostaje bez svoje „sirovinske baze.“¹⁵ Upravo zato zaštita pojedinih dijelova prirodnih rijetkosti i zanimljivosti postepeno je prešla na zaštitu širih prirodnih cjelina. Kako je urbanizacijom i industrijalizacijom okupiran sve širi pojas prirode, prešlo se sa pasivne na aktivnu cjelovitu zaštitu prirode, umjesto pojedinačne zaštite po svakom području zasebno i zbog toga „nova načela zaštite počivaju na rezultatima prirodne znanosti, na spoznaji i općem uvjerenju da je zaštita pojedinih dijelova žive i nežive prirode nužna zbog općih interesa: znanstvenih, odgojnih, gospodarskih, a i odmora i rekreacije pučanstva iz gusto naseljenih urbanih cjelina.“¹⁶

Razvoj cilja zaštite prirode, na svjetskoj razini, započeta je uočavanjem da je uništavanje prirode rasprostranjeno u gotovo svim područjima svijeta te je organizirana zaštita temeljena na prirodnim znanostima i zakonskim propisima te je tako zaštita postala opći cilj cjelokupnog društva. Turizam se treba pravilno usmjeravati kako bi služio očuvanju prirode te tako postao svojedobno i njezin oblik zaštite. O boljitku prirode treba se brinuti društvena cjelina prateći racionalno iskorištavanje prirodnih resursa i pazeći da ne dođe do degradiranja njihove vrijednosti jer društvenom organiziranošću briga o zaštiti prirode prerasta iz uskih lokalnih okvira u nacionalne i međunarodne.

Industrijalizacija i urbanizacija zaslužne su za ubrzani razvoj turizma ali također predstavljaju bitan problem u zaštiti prirode zbog nekontroliranog stambenog razvoja jer umjesto da se briga usmjeri na zaštitu okoliša u većini slučajeva prednost se daje ekonomskim uvjetima razmišljajući samo o aspektu prihoda a ne o aspektu globalne zaštite prirode i boljitku cjelokupnog čovječanstva kroz zaštitu iste.

U nastavku slijedi objašnjenje procesa planiranja turizma kroz trendove u turizmu.

¹⁵ loc. cit.

¹⁶ Vidaković, P., op. cit. str. 17

3.2. Planiranje turizma u zaštićenim područjima

Planiranje je proces koji nas pomiče iz sadašnjosti u budućnost. Planiranje samo po sebi uključuje odabir željene destinacije iz niza ponuda, provedbu načina i radnji koje dovode do odabira željene destinacije i planiranja turističkog putovanja. Iz tog razloga je ključno da „planeri i turistički djelatnici razumiju društvene, političke i gospodarske trendove jer oni čine kontekst za planiranje. Takvo razumijevanje pruža mogućnosti za kapitalizaciju na tržištima u razvoju, za razvoj djelotvornijih akcija i za osiguravanje prilagodbe strategija i akcija promjenjivim uvjetima.“¹⁷ Time se želi reći da današnji turistički menadžeri i radnici moraju kontinuirano pratiti promjene na svjetskim tržištima koje se vezuju na političke promjene, gospodarske padove ili rast, društvene norme i trendove kako bi stvorili privlačnu ponudu. Upravo praćenje svih tih elemenata daje mogućnost pravovremenog djelovanja i usklađivanja sa trenutnom potražnjom što u današnjem ubrzanom životu se svakodnevno mijenja. To pokazuje da je današnji svijet sve više dinamičan nego statičan i upravo iz tog razloga planeri parkova i turistički operateri moraju shvatiti važnost dinamičkih promjena jer oni direktno ili indirektno utječu na njihovo planiranje i ponudu.

Zbog intenzivnog rasta interesa za održivim turizmom i ekoturizmom dolazi do izražaja društvena zabrinutost za kvalitetu prirodnog okoliša i učinke turizma na prirodu. Zahvaljujući porastu ljudske svijesti o zaštiti prirode aktivnosti usko povezane s doživljavanjem prirodnog okoliša postale su vrlo popularne. Trendovi koji se međusobno nadopunjuju, neki djelujući na globalnoj razini, a neki na lokalnoj razini, predstavljaju sukobe u vrijednostima i stavovima jer iako trendovi djeluju neovisno, može se očekivati njihova interakcija na različite načine, često s neočekivanim posljedicama. Upravo zato da bi se kvalitetno planirao turizam u određenom zaštićenom području od iznimne je važnosti pratiti više segmenata. Segmenti poput strukture i rasta obrazovne razine te kontinuiranog praćenja demografskih trendova starenja stanovništva potrebni su za praćenje i stvaranje strategije unapređenja ponude. Uz to kontinuirane promjene u slobodnom vremenu i u obrascu razonode dovode do potrebe kvalitetnog pružanja usluga u turizmu za koje su turisti spremni platiti u koliko je ponuda kvalitetna i na visokoj razini. Širenje mogućnosti putovanja

¹⁷ Eagles, P.J.F., op.cit., str. 13

raznim oblicima transporta, a uz to napretkom u internetskoj tehnologiji i komunikaciji, dolazi do sve veće mogućnosti turista o mogućnostima planiranja putovanja tako i o saznanju bitnih informacija i činjenica o zaštićenim područjima koje planiraju posjetiti. Kao glavna činjenica svih putovanja navodi se osobna sigurnost i sigurnost područja jer to je ipak glavna stavka svakog turista. Na posljetku svi putuju kako bi vidjeli nešto novo i odmorili se od svakodnevnice i užurbanog života, a nitko ne želi putovati u stranu zemlju osjećajući strah i nesigurnost. Zbog sve veće osjetljivosti na ekološke probleme te svijest o potrebi zaštite zaštićenih područja kao i same prirode povećana je osjetljivost socijalnih i ekoloških problema te se tome posvećuje posebna pažnja. Globalizacija svjetskih gospodarstva pokazuje negativne strane na nerazvijene zemlje svijeta koje ovise o njima što stvara još veći nesrazmjer između njih, ali uz dobro upravljačko menadžerstvo i ta stavka može se korigirati te nerazvijene zemlje bi mogle razviti svoj sistem i zaseban razvoj zaštićenog područja, te time pomoći svom gospodarstvu bez utjecaja megalomana. Detaljnija objašnjenja te problematike nalazi se u prologu 1. ovog rada. No, po svemu navedenom nije dovoljno pratiti samo trendove u turizmu da se stvori dobra turistička ponuda, za samu ponudu potrebno je napraviti detaljnu procjenu segmenata te učinaka turizma što je opisno u sljedećem odjeljku.

3.3. Segmenti turističke ponude i učinci turizma

Kao što je već navedeno, za stvaranje dobre turističke ponude, nije dovoljno imati samo prirodne ljepote i pratiti trendove u svijetu već je potrebno sprovesti puno više planiranja i rada. Za kvalitetno stvaranje turističke ponude potrebno je: definirati turizam kao oblik zaštite prirode, odrediti segmente turističkog posjetitelja, definirati koristi i rizike turizma, uspostaviti kvalitetno upravljanje zaštićenim područjem te planirati ulaganja u ljudske resurse kako bi se stvorio stručan i kompetitivan kadar za vođenje tih područja. Iznimno je važno da se uz sve navedene segmente izvršiti i nadzor turizma u zaštićenim područjima kako bi se ustanovile koristi ili potencijalni rizici u vođenju te sprovele radnje poboljšanju ili korigiranju istih. Detaljnije o svim segmentima stvaranja turističke ponude slijede u nastavku izlaganja.

3.3.1. *Selektivni oblici turizma zasnovani na prirodi*

Ekoturizam i održivi turizam, najzastupljeniji selektivni oblici turizma u zaštićenim područjima daju strukturu značaja zaštite prirode. Ekoturizam po definiciji je "odgovorno putovanje u prirodna područja koja čuvaju okoliš, održavaju dobrobit lokalnog stanovništva i uključuju tumačenje i obrazovanje."¹⁸ Upravo takvo definiranje ekoturizma objašnjava da je to grana turizma koja poštuje prirodne ekosisteme te da su turistički posjetitelji, koji preferiraju taj oblik turizma, ekološki osviješteni putnici. Takva vrsta putnika spremna je učiti o bogatstvima i načinima zaštite prirode te se istovremeno integrirati sa lokalnim stanovništvom kako bi doživjeli pravi autohtoni doživljaj i učili o njihovim načinima života, kulturi i gastronomiji stvarajući tako „doživljaj iz prve ruke“, a ne doživljaj u gabaritima turističke ponude.

Uz sam pojam ekoturizma treba integrirati i razviti pojam održivog turizma jer upravo održivi turizam predstavlja onaj oblik turizma koji stvara ekonomske koristi za lokalno stanovništvo istodobno vodeći računa o očuvanju ekosistema područja te kulturi i običajima lokalne zajednice. Lokalna zajednica jedna je od glavnih stavki u razvoju ekoturizma jer upravo ona je ta koja autohtono prikazuje kulturu, baštinu, proizvode i bogatstva danog područja. Naravno, postoje i drugi činitelji koji nemaju tako izravni učinak kao lokalno stanovništvo, ali njihov značaj time nije umanjen, a ti drugi činitelji su država i druga tijela koja stvaraju zakonski i pravni okvir. Polazišna točka za razvoj ekoturizma je izrada strategije razvoja, a za učinkovit i održiv razvoj ekoturizma zahtjeva se koordinirano djelovanje svih sektora od poslovnog, javnog i nevladinog sektora.

Gledajući turizam kao društvenu granu on je nastao davno, tokom antičkog doba, a prve turističke usluge bile su besplatne jer su turisti bili malobrojni, a putovanja su bila neorganizirana. Iako je nepobitno da turizam oštećuje prirodu, činjenica je, da oštećuje puno manje nego industrija i suvremena tehnologija. Prednost turizma je u tome što prirodi omogućuje regeneraciju dok kod drugih gospodarskih grane ta oštećenja su trajna i neispravljiva.

¹⁸ „*The international ecotourism society*“, “What is ecotourism”, izvor: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (pristupljeno 26.7.2021.)

Postoje 3 razloga kako turizam utječe na prirodne prostore (Alfier, 1975.) :

- I. velike mase ljudi, nekoliko puta na godinu, napuštaju svoja stalna prebivališta da bi promijenili okolinu, odmorili se i osposobile za daljnji rad,
- II. potrebno je poduzeti određene organizacijske i tehničke mjere da bi se na određenim mjestima pripremio određeni prihvata koji će uspješno zamijeniti privremeni dom zadovoljavajući očekivanja i potrebe odmaratelja,
- III. mnoštvo turista na različite načine oštećuje prirodu te ponekad, namjerno ili nenamjerno, uništavaju njezin sklad.

Štetni utjecaji turista na prirodu su višestruki, pogotovo u mjestima gdje turizam je još u razvoju, a štetnost dolazi istovremeno od rekreativnog, izletničkog, stacionarnog i tranzitnog posjetitelja.

„Da bi se došlo do trajne očuvanosti i zadovoljenja posebnih ljudskih potreba treba prilagoditi karakteristike selektivnog turizma sa očuvanjem prirode. Sa tog spektra možemo zaključiti da selektivni turizam je ujedno i ekološka vrsta turizma.“¹⁹ To upućuje na činjenicu da je bitno shvatiti da turizam ostvaruje svoje gospodarske funkcije vrjednujući i ne trošeći prirodna dobra, a svoju ponudu treba uskladiti sukladno prirodnim mogućnostima zaštićenog područja. Iz navedenoga zaključuje se da dodirne točke turizma i zaštite prirode su gospodarski uvjetovane na način da turizam stvara mogućnosti za vlastitu proširenu reprodukciju, a zaštita prirode kroz turizam dolazi do novca. Shvaćanje međuovisnosti između turizma i prirode potrebno je za ukupno razumijevanje i drukčiji pogled na bit turističkog zarađivanja u zaštićenim područjima, pogotovo u nacionalnim parkovima kao najzastupljenijim i najposjećenijim dijelovima.

Broj posjetitelja koji sudjeluju u aktivnostima na otvorenom svakodnevno raste, osobito u aktivnostima kao što su pješčačenje, biciklizam ili u aktivnostima na bazi vode poput kajaka ili ronjenja. Samim time zabilježen je veliki rast avantura u ekoturizmu ili prirodnim turističkim vrstama izleta. Upravo u sljedećem potpoglavlju objašnjava se tematika selektivnih oblika turizma te njihove varijante.

¹⁹ Vidaković, P., op.cit. str. 28

3.3.2. Varijante selektivnog oblika turizma

Uviđanjem važnosti zaštite prirode u procesu očuvanja zaštićeni područja, nekontrolirani masovni turizam polako počinje gubiti na svojoj važnosti, dok se selektivni oblik turizma prezentira kao poželjniji i društveno prihvatljiviji oblik turističke aktivnosti. „Za razliku od masovnog turizma, kojeg karakteriziraju anonimnost i standardizirane usluge i iskustva, selektivni oblici su fleksibilniji i nude niz iskustva u kojima individualnost i osobne preferencije turista dolaze do izražaja.“²⁰ Upravo time vidi se da je pojam „tipičnog turista“ počeo zastarijevati te da današnji turistički posjetitelji teže jedinstvenom doživljaju putovanja. Takvi turisti su fleksibilniji, spremni su na svojim putovanjima doživjeti nove stvari, aktivnije doživjeti mjesto na koje putuju, upoznavati lokalno stanovništvo, njihove običaje, način života, gastronomiju kao i sve ostale izazove koje sretnu na novim, tuđim i nepoznatim lokacijama. Upravo zbog toga u zaštićenim područjima sve su prisutnije aktivnosti u turizmu koje se mogu podijeliti na dva osnovna oblika – „meke“ i „tvrde“ aktivnosti.

„*Tvrđi ekoturisti*“ duboko su zainteresirani i često imaju gotovo stručno znanje o određenim ekološkim temama, razlikuju po stupnju fizičkih izazova i udobnosti koje su spremni tolerirati jer oni često žele putovati pod teškim uvjetima i s malo udobnosti, ali dobivajući autentičan doživljaj prirode.

Suprotno tomu, „*mekani ekoturist*“ ima neformalni interes za prirodne atrakcije, doživljavajući ih površnije na putovanju i obično uz posredovanje posrednika, putničkih agencija i vodiča. Manje je spreman prihvatiti neugodne uvjete ili tjelesne poteškoće kao dio turističkog iskustva. (Rabotić, 2013) Upravo time uviđa se da tvrdi ekoturisti su turisti koji se kreću u manjim grupama, preferiraju specijalizirana putovanja, organizirana samostalno ili u sklopu ekskluzivnih paketa putovanja, koja su većinom povezana sa divljom neistraženom prirodom, ne smeta im fizički ni mentalni napor te žele imati što jaču i dublju povezanost sa samom prirodom, lokalnim stanovništvom te upoznati jedinstvenosti mjesta na koje putuju. Sa suprotne strane, meki ekoturisti, osobe su koje putuju na sigurnim rutama, takva putovanja organizirana su za veći broj

²⁰ Rabotić, B., „*Selektivni oblici turizma*“, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija Beograd, 2013., str. 22

ljudi, traju relativno kratko sa obvezatnom dozom udobnosti, a organizirana su putem agencija.

Meki turizam svojim karakteristikama veoma je blizak masovnom turizmu što negativno utječe na razvoj turizma u zaštićenim područjima jer upravo tim oblikom mogu nastati nepopravljive štete i gubitci po samo prirodu, te se iz tog razloga što više propagira tvrdi turizam kao poseban doživljaj i jedan oblik rasterećenja prirode. Kako bi se zadovoljila cjelokupna potražnja bitno je uskladiti karakteristike, želje i potrebe posjetitelja sve sa ciljem pružanja osobnog zadovoljstva i zadovoljavanja osobnih afiniteta, te je stoga bitno napraviti podjelu karakteristika mekih i tvrdih aktivnosti, koje su prikazane u tablici 7.

Tablica 7. „Meki“ i „Tvrđi“ oblici ekoturizma

Obilježja aktivnosti unutar ekoturizma	
„Meke“ aktivnosti	„Tvrđe“ aktivnosti
Slaba ekološka povezanost	Jaka ekološka povezanost
Putovanja sa izletničkom svrhom	Specijalizirana putovanja
Kraća putovanja	Duža putovanja
Veće grupe posjetitelja	Manje grupe posjetitelja
Fizički pasivno sudjelovanje	Fizički aktivno sudjelovanje
Doza udobnosti putovanja	Izazovna putovanja
Usluge na putovanju	Slaba ponuda usluga
Slaba interakcija sa prirodom	Jaka interakcija sa prirodom
Važnost zadovoljstvom angažmanom	Osobno zadovoljstvo putovanjem
Organiziranje se strane turoperatora i agencija	Samostalno organiziranje putovanja ili u sklopu ekskluzivnih paketa putovanja

Izvor: samostalna izrada autorice prema: Rabotić, B., „*Selektivni oblici turizma*“

Kao što je vidljivo u tablici 7. meki i tvrdi oblik ekoturizma sušte su suprotnosti selektivnog oblika turizma, te ovise o osobnom afinitetu osobe. Upravo zbog toga treba prepoznati vrste turizma koje se nude u nacionalnim parkovima, kao i vrste aktivnosti ekoturizma kojemu pripadaju, a neki od navedenih prikazani su u tablici 8.

Tablica 8. Turističke aktivnosti u nacionalnim parkovima i zaštićenim područjima

Vrste turističkih aktivnosti	
Meke aktivnosti	Teške aktivnosti
Pješačenje	Brdski biciklizam
Promatranje ptica	Planinarenje
Plivanje	Ronjenje
Jahanje	Paragliding
Vožnja brodom	Skijanje
Promatranje divljih životinja	Speleologija
Ribolov	Jedrenje
Snorkeling	Penjanje

Izvor: samostalna izrada autorice

Upravo zbog različitih afiniteta i želja turističkih posjetitelja turistička industrija odgovorila je na raspon interesa razvijanjem mnogih vrsta tržišnih paketa. Neki posjetitelji zadovoljavaju se samo šetnjom kroz park, dok drugim posjetiteljima je potrebno aktivno sudjelovanje i rekreacija, a upravo to su izazovi upravitelja zaštićenih područja da osiguraju posjetiteljima priliku za sudjelovanjem u željenim aktivnostima uz održavanje vrijednosti područja.

Kako bi upravitelj zaštićenog područja mogao zadovoljiti sve te izazove i zadovoljiti potrebe posjetitelja, stvaranjem atraktivnih turističkih ponuda, potrebno je napraviti segmentaciju posjetitelja po njihovim karakteristikama te shodno tome stvoriti ponudu, a upravo o tome je riječ u sljedećem odjeljku

3.3.3. Segment posjetitelja zaštićenog područja

Posjetitelj je jedan od glavnih aktera razvoja turizma, ali ne postoji nešto poput "prosječnog posjetitelja" zaštićenog područja. Turistička tržišta se sastoje od različitih vrsta posjetitelja od kojih svaki ima različite karakteristike, očekivanja, aktivnosti i obrasce potrošnje. Upravo marketing je taj koji treba iskoristavati te segmente posjetitelja na način da ih uspoređuje i usklađuje s kulturnim obilježjima parka, a zatim

osjetljivo promiče attribute zaštićenog područja ciljnom segmentu. Samim time smanjuju se štetni utjecaji na zaštićeno područje, a povećavaju se gospodarske koristi i povećava se vjerojatnost da su posjetitelji zadovoljni i da će se ponovno vraćati.

„Segmentiranje posjetitelja uključuje:

✚ *Socijalno demografske karakteristike*

(dob, spol, zanimanje, podrijetlo, razine prihoda, etničke pripadnosti, vjere, stupnja obrazovanja),

✚ *Geografske karakteristike*

(podrijetlo, udaljenost od mjesta i način prijevoza),

✚ *„Psihografske“ segmente*

(npr. osobe zvani "bjegunci" koji traže avanturu i bježe od svega ili "zeleni" posjetitelji koji aktivno traže proizvode i usluge osjetljive na okoliš),

✚ *Segment aktivnosti*

(šatorski kamperi, promatrači divljih životinja, rekreativci; ali treba napomenuti da bi se jedan posjetitelj mogao baviti brojnim aktivnostima),

✚ *Segment učestalosti sudjelovanja*

(„česti putnici“, „ponovljeni posjetitelji“ ili „prvi posjetitelj“),

✚ *Segment uočenih prednosti proizvoda*

(koristi od izazovnog okoliša (kajak, planinarenje), učenje o prirodi kroz direktnu interakciju sa prirodom, druženje s prijateljima i obitelji ili jednostavno očekivanje uživanja u prirodnim ljepotama).“²¹

Navedena podjela objašnjava da vrijednost same segmentacije leži u tome da može predvidjeti ponašanje i sukladno tome pomoći menadžerima u planiranju takvih ciljeva razvoja atrakcija i same ponude turističkih aranžmana određenog zaštićenog područja. „Segmentacija prema uočenoj dobrobiti proizvoda može se koristiti za razvijanje razumijevanja onoga što turisti doista traže pri posjetu zaštićenom području, te tako uspostaviti odgovarajući odgovor uprave. Na taj će način posjetitelji steći veće zadovoljstvo ponuđenim proizvodima i uslugama.“²² Upravo prikupljanje podataka vezanih uz želje i potrebe posjetitelja bitni su za dobivanje informacija o trenutnim potrebama tržišta, a kako bi se one mogle uskladiti za stvaranje kvalitetne ponude,

²¹Eagles, P.J.F., op.cit., str. 21

²² Ibidem, str. 22

najbolje je provoditi kontinuirano izravno ispitivanje uzorka populacije kroz usmenu ili pismenu anketu o stvarima poput motivacije, očekivanja i stavova te samim time vršiti segmentaciju ponude te ispraviti uočene nedostatke samih usluga. U tablici 9. prikazani su vrste posjetitelja u odnosu na IUCN kategorije.

Tablica 9. Vrste posjetitelja u odnosu na IUCN kategorije zaštićenih područja

IUCN kategorija zaštićenih područja	„Tvrde“ aktivnosti ekoturizma	„Meke“ aktivnosti ekoturizma	Druge vrste turizma
Ia	X	X	X
Ib	✓	X	X
II	✓	✓	X
III	✓	✓	X
IV	✓	✓	X
V	X	✓	✓
VI	X	✓	X

Izvor: preuređeno od strane autorice prema: Eagles, P.J.F., „*Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management*“, IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK, the United Nations Environment Program and the World Tourism Organization, 2020. , Svjetska komisija za zaštićena područja (WCPA), Smjernice o najboljoj praksi za zaštićena područja, serija broj 8, IUCN - Svjetska unija za zaštitu, str. 23

Prikazanom tablicom vidljivo je da nisu svi posjetitelji kategorija zaštićenih područja ekoturisti, ali u nedostatku čvrstih podataka i anketnih istraživanja, ovaj model tržišnih segmenata može biti od pomoći pri planiranju turističkih strategija s tipovima zaštićenih područja. Upravo segmentacijom posjetitelja može se doći do podataka koja vrsta turističkih posjetitelja dolazi posjećivati nacionalne parkove, da li su to stariji ljudi, mladi ljudi željni avantura, kojim sredstvom dolaze, koju vrstu aktivnosti preferiraju, da li su to samo prolazni posjetitelji ili pravi ekoturisti željni doživljaja prirode koji se često vraćaju, a zatim nakon provedene segmentacije, mogu se izvršiti analize koje vrste aktivnosti su najprimjerenije za razvijanje u zaštićenim područjima ovisno o okolišu i zaštiti prirode. Tako da se u većini nacionalnih parkova još uvijek preferiraju meki oblici turizma poput rekreacijskog pješaćenja i promatranja ptica, ali postepeno, upravo zbog želje za promjenom okoline i avanturizmom, sve više se traže aktivnosti brdskog biciklizma, planinarenja, paraglidinga te kampiranja u divljini koje donose pravi doživljaj prirode. Samo planiranje i segmentiranje posjetitelja nije dovoljno za uspostavljanje

kvalitetne ponude pa tako ni za održavanje kvalitetne zaštite prirode i zaštićenih područja. Kako bi se uspostavila kvalitetna ponuda potrebno je izvagati koristi i rizike samog turizma zaštićenog područja te dobivenim rezultatima nastaviti korigiranje i poboljšavati samu ponudu, o čemu je riječ u sljedećim odjeljcima.

3.3.4. Koristi od turizma u zaštićenom području

Razumijevanje suživota između zaštićenih područja i turizma leži na činjenici da se treba razumjeti da dobar turizam daje mnogostruke benefite ali uz istodobno poštivanje i zaštitu prirode. Zaštićeno područje sa druge strane pruža svoje prirodne ljepote kao glavne atrakcije i proizvode prodaje, ali uz nepobitnu činjenicu da i samo zaštićeno područje treba novac kako bi se razvijalo, održavalo i funkcioniralo.

Turizam u zaštićenim područjima ima koristi kao i troškove, a ti učinci često međusobno djeluju na složene načine. Zaštićena područja stvorena su prirodno, ali oformljena su prvenstveno zbog očuvanja neke vrste „biofizičkog procesa ili stanja, poput populacije divljih životinja, staništa, prirodnog krajolika ili kulturne baštine, poput kulturne tradicije zajednice“²³. Posjetitelji posjećuju zaštićena područja kako bi razgledali, doživjeli, razumjeli i cijenili vrijednost područja koje je osnovano, stekli nova znanja te kako bi dodatno obogatili svoje avanturističke pothvate.

Upravitelj zaštićenih područja odgovoran je za maksimiziranje koristi uz smanjenje troškova, a samo planiranje i razvoj turizma ima za cilj iskoristiti interes turista kako bi se poboljšale gospodarske mogućnosti, zaštitila prirodna i kulturna baština te unaprijedila kvaliteta života svih zainteresiranih i uključenih.

U sljedećoj tablici navode se potencijalne koristi od turizma u zaštićenim područjima bazirajući se na poboljšanje ekonomskih prilika, zaštitu prirode i kulturne baštine te poboljšanje kvalitete života.

²³ Ibidem, str. 23

Tablica 10. Potencijalne koristi od turizma u zaštićenim područjima

Koristi od turizma	Prednosti ostvarenih koristi
<p><i>Poboljšanje ekonomskih prilika</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Povećava broj radnih mjesta za lokalno stanovništvo ▪ Povećava prihod ▪ Potiče nova turistička poduzeća ▪ Potiče lokalnu proizvodnju robe ▪ Dobiva nova tržišta i devize ▪ Poboljšava životni standard ▪ Ostvaruje lokalne porezne prihode ▪ Omogućuje zaposlenicima stjecanje novih vještina ▪ Povećava sredstva za zaštićena područja i lokalne zajednice
<p><i>Zaštita prirodne i kulturne baštine</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Štiti ekološke procese i vodene granice ▪ Čuva bioraznolikost (uključujući gene, vrste i ekosustave) ▪ Štiti, čuva i vrednuje kulturna i građena dobra ▪ Stvara ekonomsku vrijednost i štiti resurse koji inače nemaju vrijednost za stanovnike ili predstavljaju trošak, a ne korist ▪ Prenosi vrijednosti očuvanja, obrazovanjem i tumačenjem ▪ Pomaže u komuniciranju i tumačenju vrijednosti prirodne i izgrađene baštine te kulturne baštine posjetiteljima i stanovnicima posjećenih područja, čime se gradi nova generacija odgovornih potrošača ▪ Podržava istraživanje i razvoj dobre prakse zaštite okoliša i sustava upravljanja koji utječu na poslovanje putničkih i turističkih poduzeća, kao i na ponašanje posjetitelja na destinacijama ▪ Poboljšava lokalne objekte, prijevoz i komunikacije ▪ Pomaže u razvoju mehanizama samofinanciranja za operacije zaštićenih područja

<p style="text-align: center;">Poboljšanje kvalitete života</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Promiče estetske, duhovne i druge vrijednosti povezane s dobrobiti ▪ Podržava ekološko obrazovanje za posjetitelje i lokalno stanovništvo ▪ Uspostavlja privlačna okruženja za destinacije, za stanovnike koliko i za posjetitelje, koja mogu podržati druge kompatibilne nove aktivnosti, od ribolova do uslužnih djelatnosti ili industrije zasnovane na proizvodima ▪ Poboljšava međukulturno razumijevanje ▪ Potiče razvoj kulture, obrta i umjetnosti ▪ Povećava razinu obrazovanja lokalnog stanovništva ▪ Potiče ljude da uče jezike i kulture ▪ strani turisti ▪ Potiče lokalno stanovništvo da cijeni svoju lokalnu kulturu i okruženje
--	--

Izvor: Eagles, P.J.F., "Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management", IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK, the United Nations Environment Program and the World Tourism Organization, 2020. , Svjetska komisija za zaštićena područja (WCPA), Smjernice o najboljoj praksi za zaštićena područja, serija broj 8, IUCN - Svjetska unija za zaštitu, str. 24

Iz tablice 6. vidljivo je da poboljšanje ekonomskih prilika pozitivno djeluje na više razina, a u zaštićenim područjima započinje stvaranjem radnih mjesta. Valja napomenuti da, u zemljama sa razvijenijom granom turizma, vladajući često za gospodarski razvoj koriste turizam. Upravo sezonsko, ljetno zapošljavanje, dovodi do povećanja potreba za radnom snagom i povećanjem radnih mjesta tokom ljetne sezone što za rezultat ima prividni pada nezaposlenosti i povećanje BDP-a. Da bi se ostvarile ekonomske koristi kroz turizam zaštićenih područja treba zadovoljiti više kriterija, ali najbitniji su da se stvore proizvodi i usluge na koje će turisti potrošiti novce, a drugi je da se plasiraju autohtoni proizvodi i usluge kako bi profit ostao u danom području, a ne da nestane u tranzitu, na to se prvenstveno misli da se nude uvozni proizvodi i dobra. Svako zaštićeno područje u početku ima velike troškove, ali dugoročno gledajući taj trošak se brzo nadoknađuje i stvara se čisti profit. Upravitelji zaštićenih područja trebaju težiti politici razvoja turizma kroz podupiranje dugoročnog

gospodarskog razvoja, integrirajući lokalno stanovništvo u donošenje odluka te poticati ponovne posjete turista.

Kako bi se ostvarile ekonomske koristi potrebno je povećati broj posjetitelja ali uz procjenu optimalnog broja, duljinu boravka, stvoriti ponude za privlačenje klijentele, a pogotovo bogate klijentele, povećati kupnju po posjetitelju, osigurati smještaj, pružiti educirano osoblje i turističke voditelje, stvoriti ponudu godišnjih autohtonih događaja, te pružiti autohtone usluge i proizvode kako bi prihod ostvaren prodajom ostao u lokalnoj cirkulaciji.

Zaštita prirode i kulturne baštine kroz faktor turizma ima jak učinak na očuvanje same prirode. Sredstva dobivena prodajom ulaznica, naplatom parkinga, uplatom pristojbe, lokalnim porezom te mnogim drugim načinima može se koristiti direktno za plaćanje ili naknadu troškova očuvanja, očuvanja kulturne tradicije i pružanja obrazovanja zaposlenima.

Turizam također može pomoći u zaštiti ili obnovi kulturne baštine jer mnoga zaštićena područja upravo sadrže značajne povijesne, arhitektonska i arheološka nalazišta i vrijednosti što može privući turiste koji traže autentična iskustva. Isto tako moguće je potaknuti lokalnu zajednicu da oživi i održava kao godišnju ponudu važne kulturne festivale, tradicije ili događaje, što može dovesti do sredstava koja mogu se upotrijebiti u obnovi objekata baštine i dodatno povećati ponudu i atrakciju područja.

Kroz mnogobrojne već navedene blagodati turizma bitno je napomenuti da isti daje i brojne koristi u poboljšanju kvalitete života lokalnoj zajednici. Jedan od načina na koji turizam može efektivno utjecati u razvijanju su usluge i sadržaji koji su također od koristi za život lokalnog stanovništva. Zaštićena područja upravo ostvarenim prihodima od turista, ne samo da stvaraju radna mjesta i povećavaju prihod, već se podrška potrebama lokalnih zajednica može realizirati kroz poboljšanje komunikacija između lokalnih područja nadogradnjom prometnica, poboljšanjem telekomunikacijske i internetske povezanosti, povećanjem obrazovanja i obuke zaposlenih kroz tečajeve jezika, povijesti, održavanja, higijene, te naposljetku i same zdravstvene zaštite koje su dostupne zaposlenicima i samim posjetiteljima, a od kojih ima korist i lokalna zajednica.

Kao i u svakoj djelatnosti, tako i u turizmu zaštićenih područja, osim pozitivnih blagodati turizma postoje i određeni rizici na koje treba obratiti pozornost i pridonijeti njihovu saniranju, o kojem će biti riječ u sljedećem odjeljku.

3.3.5. Rizici od turizma u zaštićenim područjima

Kao što je već navedeno u prijašnjem odjeljku, uz sve pozitivne blagodati turizma, postoje i negativni utjecaji. Negativni utjecaji nastaju većinom kao posljedica mnogobrojnih turističkih posjetitelja, na koje treba utjecati korigiranjem i ublažavanjem navedenih negativnih učinaka.

„Negativni učinci dijele se na 3 vrste:

- 1.) financijsko – ekonomske,
- 2.) društveno – kulturne te
- 3.) ekološke negativne učinke.“²⁴

Financijsko – ekonomski negativni utjecaji povećavaju se povećanjem broja posjetitelja, a to se očituje kroz usluge kao što su policijska zaštita, vatrogasne usluge, sigurnost te zdravstvena zaštita. Povećana potražnja za tim uslugama donosi i povećanje troškova te veća porezna opterećenja za lokalnu zajednicu. „Najveći problemi mogu se stvoriti u zemljama u razvoju gdje posjetama bogate klijentele dolazi do mogućnosti otkupa lokalnih poduzeća kako bi se ostvarila ekonomska korist na štetu lokalnog stanovništva.“(Eagles, P.J.F,2020.)

Povećanje posjećenosti donosi i povećane troškove agencija za upravljanje zaštićenim područjima jer povećanje broja posjetitelja donosi povećanje potrebe za dodatnim osobljem i kvalitetnim sadržajem, ali ovaj trošak mora se usporediti sa ostvarenim koristima da bi se moglo vidjeti da li postoji moguća ekonomska isplativost ili samo gubitak za samo zaštićeno područje. U zemljama gdje lokalno gospodarstvo i zaštićena područja snažnije ovise o turizmu, može doći do situacija gdje „oni mogu postati osjetljivi na vanjske čimbenike na koje ne mogu utjecati, poput prirodnih katastrofa, fluktuacija valute, konkurentnog zauzimanja tržišta ili političke

²⁴ Eagles, op.cit. str.30

nestabilnosti.²⁵ To je posebno vidljivo u zemljama koje značajno zaostaju u razvoju i koje se teško oporavljaju nakon prirodnih katastrofa upravo zbog loših ekonomskih mogućnosti, a bogate zemlje posjetom u te krajeve često vide priliku za zaradom te vrše kupovinu prirodnih fenomena, koje trenutno se može shvatiti kao ostvarivanje profita za zemlju, stvaranja novih radnih mjesta, boljeg standard, ali gledajući dugoročno to je veliki gubitak jer zemlja gubi svoja prirodna bogatstva koja je mogla dobrim upravljačkim planom sama, postepeno, razviti. Ali nažalost, zbog loših ekonomskih mogućnosti, niskog standarda života, političkih nestabilnosti te niske sigurnosti većina nerazvijenih zemalja svoja prirodna bogatstva prepuštaju razvijenim zemljama.

Društveno – kulturni učinci očituju se kroz aktivnosti zajednice ali i samog povećanja broja posjetitelja, što kroz loše planirani razvoj turizma, može dovesti do povećanja vandalizma, kriminala, gužva pri samim posjetama zaštićenih područja, ali i povećanog komunalnog i neselektiranog otpada. Iz tog razloga vladajući moraju napraviti dobru strategiju izgradnje infrastrukture i uz dogovor sa lokalnim stanovništvom napraviti dobar plan razvoja. Pod planom razvoja misli se na otvaranje radnih mjesta, koja većinom budu samo sezonskog karaktera, dok drugi dio godine stanovništvo ostaje nezaposleno. Iz jednog gledišta stanovništvo nekih krajeva to može smatrati pozitivnim jer u ljetnim mjesecima mogu zaraditi dovoljno za cijelu godinu te u periodu nezaposlenosti mogu uživati u svom miru, ali to se većinom odnosi na slabo razvijene zemlje, dok u razvijenijim zemljama to se smatra nedostatkom i negativnim učinkom kako na samu osobu tako i na gospodarstvo. Negativno može biti i postupno gubljenje autohtonosti samih proizvoda i događaja, koji se mogu velikom potražnjom posjetitelja komercijalizirati i tako izgubiti svoju suštinu. Sve to loše utječe na samu ponudu jer se gubi baza i sve se planski odrađuje, a za to većinom krivicu snose same vlasti i želja za ekonomskom dobiti uz djelomično ili potpuno odbijanje želja i samog glasa lokalnog stanovništva. (Eagles, P.J.F,2020.)

Upravitelj zaštićenim područjem i turistički pružatelji usluga u tim okolnostima imaju posebnu odgovornost osigurati da se mišljenja zajednice saslušaju jer njezini stavovi mogu pomoći u oblikovanju turističke ponude i turističkog razvoja u autohtonim oblicima.

²⁵ Ibidem, str. 31

Ekološki negativni utjecaji nastati će utjecajem turizma, a nažalost, ti utjecaji vidljivi su već pri niskim intenzitetima posjeta i unatoč svim naporima upravitelja zaštićenog područja, kao i svih ostalih uključenih djelatnika, ta vrsta onečišćenja ne može biti suzbijena. Budući da zaštićena područja su sama po sebi ugrožena vrsta područja svako nesvjesno, namjerno ili ne namjerno onečišćenje posjetitelja, ostavlja negativan ekološki učinak na prirodu. Zbog takve specifične situacije od iznimne je važnosti da se izvrši procjena prihvatljivosti samog učinka turizma na okoliš i mogućnosti da se turizam zamijeni nekom drugom uporabom područja, primjerice šumarstvom, poljoprivredom ili urbanizacijom. Kako negativnih ekoloških utjecaja na samu prirodu ima pregršt, u sljedećoj tablici navedeni su najučestalija onečišćenja.

Tablica 11. Negativni ekološki učinci ljudskog djelovanja na zaštićena područja

Učinci ljudskog djelovanja na zaštićena područja	
Onečišćenja uzrokovana posjetima	Onečišćenja infrastrukturnog razvoja
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Gužva, ➤ Problemi komunalnog otpada, ➤ Poremećaj, navikavanje ili utjecaj na divlje životinje, ➤ Vizualni i bučni utjecaji, ➤ Učinci na vegetaciju, ➤ Povećan rizik od požara, ➤ Oštećenja arheoloških nalazišta, ➤ Uzimanje suvenira od flore ili faune. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Zagađenje vode (fizičko ili biološko), ➤ Prekomjerna razvijenost infrastrukture, ➤ Gubitak staništa, ➤ Kulturni vandalizam, ➤ Emisije i zagađenje zraka, ➤ Gubitak staništa razvijanjem poljoprivrede.

Izvor: izrada autorice prema: Eagles, P.J.F., "Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management", IUCN

Od iznimne je važnosti učiniti sve kako bi se zaštitila priroda uz istovremeno zadovoljenje potreba posjetitelja, kojima je potrebno opetovano ponavljanje važnosti turizma ali i nadasve zaštite prirode, koja počinje od ponašanja pojedinca prema kolektivnom ponašanju.

Kako bi se maksimizirale blagodati turizma zaštićenog područja kroz povećanje zaposlenosti, broja posjetitelja, broja noćenja, prodaje domaćih proizvoda i ostalih

usluga nužno je istodobno dobro planiranje zbog minimiziranja negativnih učinaka. Negativne eksternalije mogu se reflektirati kroz vandalizam, kriminal, gužvu, problem ekološkog onečišćenja kroz razne oblike i forme. Nadalje, problemi koji se javljaju su česta neosjetljivost i gluhoća na potrebe i prijedloge lokalnog stanovništva. Stoga je potrebno napraviti dobar plan upravljanja zaštićenim područjem. Plan bi trebao zadovoljiti sve segmente dobre turističke ponude i pružiti autohtonu bogatu ponudu područja uz velike aktivnosti posjetitelja koje će stvoriti pozitivan ekonomski rezultat i česte, ponavljajuće posjetitelje prirodnih ljepota područja.

O planu upravljanja više je dan naglasak u sljedećem odjeljku.

3.4. Upravljanje zaštićenim područjem

Neki dijelovi prirode zbog svoje iznimne specifičnosti i ljepote prozvani su zaštićenim područjima. Nažalost samim proglašenjem nekog područja zaštićenim ne može se postići njegova prava zaštita već je na sam proces zaštite potrebno djelovati kroz razne „aktivnosti koje se odvijaju na tom području. Upravljanje zaštićenim područjima, kao i bilo koje drugo upravljanje, odnosi se na upravljanje ljudskim djelatnostima koje se odvijaju u tom području, pri čemu se neke djelatnosti mogu nastojati ograničiti ili prilagoditi, dok se druge nastoje poticati.“²⁶ Iako samo upravljanje zaštićenim područjem se čini jednostavnim ono je zapravo izrazito kompleksno. Samo upravljanje je kompliciran i zahtjevan proces za kojeg je potrebno ozbiljno i primjereno pristupanje, a upravo taj kompleksan proces objašnjen je u citatu gdje se objašnjava da „pod upravljanjem se podrazumijeva provođenje niza mjera i aktivnosti potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti područja, a u okviru odgovornosti pojedinih institucija sustava zaštite prirode i Zakona o zaštiti prirode te povezanim podzakonskim aktima. Institucije u sustavu međusobno surađuju i imaju svoju ulogu u provedbi upravnih i/ili stručnih poslova, donošenju odluka na različitim razinama, usmjeravanju procesa i savjetovanju. Značajan utjecaj na zaštitu prirode imaju

²⁶ MINGOR, Haop.hr, „Upravljanje zaštićenim područjima“, izvor: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/upravljanje-zasticenim-podrucjima> (preuzeto 01.08.2021.)

upravljači zaštićenog područja, odnosno javne ustanove za upravljanje zaštićenim područjima na nacionalnoj, područnoj ili lokalnoj razini.“²⁷

Za upravljanje zaštićenim područjima pokazalo se da praćenje učinkovitosti u očuvanju prirode i uspješnost upravljanja ovise o načelu prilagodljivosti i participatornosti.

Načelo prilagodljivosti, jednostavno rečeno, je „ciklički proces upravljanja u okviru kojeg provođenjem unaprijed određenih aktivnosti pokušavamo postići ciljeve koje smo si zadali. Taj proces uključuje procjenu ili ocjenu stanja područja, definiranje ciljeva upravljanja i planiranje aktivnosti koje je potrebno provesti da bi se održalo ili poboljšalo stanje, provođenje planiranih aktivnosti uz istovremeno praćenje njihove provedbe i procjenu učinkovitosti te prilagodbu planiranih aktivnosti ukoliko se pokaže potreba za istim, a nakon čega se cijeli proces ponavlja.“²⁸ Upravo sav proces prikazan je slikom 6.

Slika 6. Proces prilagodljivog (adaptivnog) upravljanja

Izvor: „Kritički osvrt na upravljanje okolišem u parku prirode Blidinje“, dostupno na:<http://blidinje.net/kriticki-osvrt-na-upravljanje-okolisem-u-parku-prirode-blidinje/>, (pristupljeno 01.08.2021.)

²⁷ loc. cit.

²⁸ loc. cit.

Procjena stanja područja, nekog dijela ili vrijednosti koja se želi očuvati, zapravo je analiza svih prikupljenih informacija važnih za to područje. Sama analiza u procesu procjene služi nam kao osnova za definiranje ciljeva i aktivnosti upravljanja.

Cilj upravljanja je opis onoga što želimo postići upravljanjem, a aktivnosti upravljanja su radnje koje se moraju poduzeti kako bi se postigli zadani ciljevi. Provedba podrazumijeva realizaciju planiranih aktivnosti, dok praćenje u cikličnom upravljanju zapravo se odnosi na dvije različite aktivnosti od kojih jedna je praćenje provedbe planiranih aktivnosti (što, kako i kada je realizirano) te praćenje učinkovitosti (misleći na praćenje promjena u očuvanju ili zaštiti).

Načelo participatornog upravljanja je drugo načelo koje „podrazumijeva uključivanje dionika na različite načine u pojedine faze ciklusa upravljanja zaštićenim područjem. Analize učinkovitosti upravljanja područjima na međunarodnoj razini pokazale su da upravljač, bez obzira na svoje aktivnosti, ne može osigurati dugoročno očuvanje prirodnih vrijednosti područja bez suradnje s lokalnom zajednicom i ostalim dionicima područja.“²⁹ Upravo to objašnjava da učinkovitost upravljanja područjem izravno je povezana sa razinom razumijevanja, potpore i uključenosti lokalne zajednice u upravljanje. Od iznimne je važnosti da se uvažava mišljenje dionika te se stvaraju međusobni odnosi koji pridonose upravljačkim ciljevima usmjerenim na očuvanje vrijednosti zaštićenog područja.

„Upravljanje zaštićenim područjima trebalo bi biti:

- ✓ Temeljeno na preuzetoj obavezi - sklad s ciljevima zbog kojih je područje zaštićeno,
- ✓ Prikladno - što znači da je prilagođeno specifičnim uvjetima i potrebama područja te da se, koliko god je to moguće, temelji na već uspostavljenoj praksi i uvriježenim načinima donošenja odluka. To nikako ne znači da u upravljanju zaštićenim područjima ne bi trebalo koristiti nove ideje i dokazano dobru praksu i iskustva iz drugih područja, no ako se takve promjene uvode naglo i nasilno vrlo vjerojatno će izazvati neprihvatanje i otpor onih na koje se odnose te mogu naići na neuspjeh,
- ✓ Prilagodljivo - podrazumijeva mogućnost prilagodbe aktivnosti promijenjenim uvjetima u kojima se odvija upravljanje (kao npr. promjenama nastalim uslijed

²⁹ MINGOR, Haop.hr, „Upravljanje zaštićenim područjima“, izvor: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/upravljanje-zasticenim-podrucjima> (posjećeno 04.08.2021.)

prirodnih dinamičkih procesa - požari, poplave ili slično, promjenama političkih i/ili socio-ekonomskih okolnosti, promjenama stanja ciljeva zaštite s obzirom na učinkovitost ili neučinkovitost upravljanja i dr.), a da se pri tom ne ugrozi postizanje ciljeva radi kojih je područje zaštićeno,

- ✓ Participatorno - što znači da dionici aktivno, svojim savjetima, prijedlozima i/ili provođenjem konkretnih aktivnosti, sudjeluju u upravljanju zaštićenim područjem,
- ✓ Planirano - što znači da su ciljevi i aktivnosti upravljanja unaprijed promišljeni i isplanirani te da se njihova provedba odvija po unaprijed određenim prioritetima i planu, a ne spontano i stihijski,
- ✓ Transparentno – to jest otvoreno prema javnosti i jasno.³⁰

No, da bi sve to se moglo ostvariti potrebno imati kvalificiranu i kompetentnu radnu snagu o kojoj je riječ u sljedećem odjeljku.

3.5. Planiranje i ulaganje u ljudske resurse

Za učinkovito upravljanje zaštićenim područjima, osim dobre strategije i plana upravljanja, moramo imati i razvijene *društvene, organizacijske ili institucionalne i individualne kapacitete upravljanja*.

Društveni sustav potreban za učinkovito upravljanje odnosi se na podršku javnosti, zakonodavni i institucionalni okvir, financijske resurse na razini cijelog sustava zaštite prirode i drugo.

Organizacijski okvir pokriva organizaciju posla, opremljenost, organizacijsku kulturu, način rada i procedure, upravljanje ljudskim i financijskim resursima na razini pojedinih institucija odnosno organizacija u sustavu.

Individualni okviri se odnose na vještine i sposobnosti zaposlenika tih institucija.

Poslovi vezani uz upravljanje zaštićenim područjem su mnogostruki, a jedni od njih jesu aktivna zaštita, praćenje stanja i očuvanje vrijednosti, upravljanje posjetiteljima i edukacija. Kako odgovornost i očekivanja od upravitelja zaštićenih područja danas su

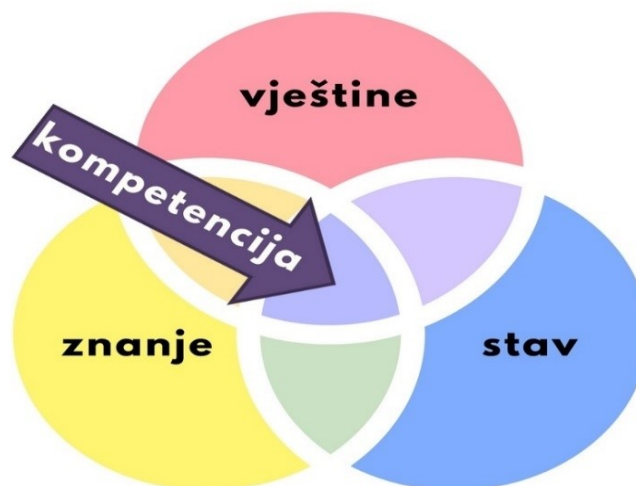
³⁰ Martinić, I., „Upravljanje zaštićenim područjima prirode - planiranje, razvoj i održivost“, Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet, Zagreb, 2010., str.157

sve veća i uključuju nove uloge koje osim očuvanja prirode pokrivaju i podršku ljudima, odnosno dionicima vezanim uz ta područjima kroz održivi razvoj, uvažavanje prava zajednice i slično, potrebno je osigurati razvoj kapaciteta institucija i njihovih djelatnika kako bi mogli odgovoriti na sve te izazove.

Kao jedan od ključeva uspjeha za dobar razvoj zaštićenih područja prepoznati su kvalificirani, kompetentni i predani djelatnici spremni na svakodnevno obrazovanje. Upravo propisani obrazovni programi nisu formirani da pokriju sve potrebe i zadatke djelatnika u zaštićenim područjima te se zbog toga zaposlenici moraju kontinuirano osposobljavati kako bi bili kompetentni.

Kompetencija je dokazana sposobnost izvršavanja zadatka ili obavljanja posla, široko definirana u smislu kombinacije potrebnih vještina, znanja i stava, prikazana u slici 7.

Slika 7. Kompetencija kroz model vještine-znanje-stav

Izvor: MINGOR, Haop.hr, Tko radi u zaštićenim područjima, izvor: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/kapaciteti-za-upravljanje-zasticenim-podrucjima/tko-radi-u> (pristupljeno 05.08.2021.)

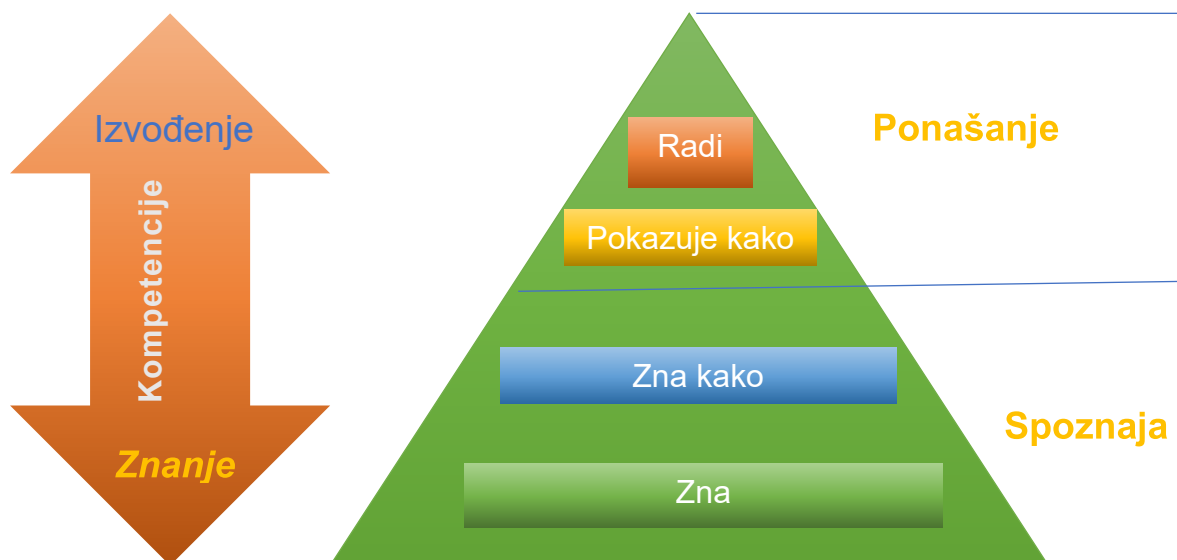
Kao što je prikazano u slici 7. kompetencije su „kombinacija vještina, znanja i stava, a ostvaruju se tako da:

- Vještine osiguravaju sposobnost pouzdanog i dosljednog obavljanja zadatka,
- Znanje omogućuje razumijevanje tehničke i teorijske pozadine zadatka, a

- Pravilan stav pomaže osigurati da pojedinac izvrši zadatak pozitivno, profesionalno, etički i savjesno.³¹

Upravo sektori i organizacije za zapošljavanje sve češće postavljaju standarde za kompetencije novih djelatnika potrebne za poznavanje i obavljanje potrebnih poslova jer nije dovoljno imati samo teoretsko znanje, za obavljanje ove vrste posla veoma je važno i posjedovanje vještina za rad, a iz tog razloga pristupi temeljeni na kompetencijama uz osnovno stjecanje kvalifikacija temeljenih na znanju (npr. akademsko obrazovanje) usredotočuju se i na stjecanje i procjenu stvarnih vještina, znanja i stava koji su pojedincima potrebni za obavljanje posla. Ovaj pristup kao osnovnu okosnicu još uvijek zahtijeva temelj znanja ("zna"; "zna kako"), ali se u konačnici usredotočuje na promjene u ponašanju ("pokazuje kako"; "radi") što dovodi do poboljšanih rezultata, kao što je i prikazano u slici 8.

Slika 8. Model za napredak prema kompetencija - prema Milleru (1990.)

Izvor: Prilagođeno od strane autorice prema: Appleton, M., "A Global Register of Competences for Protected Area Practitioners", dostupno na: https://www.iucn.org/sites/dev/files/content/documents./global_register_of_competences_for_pa_practitioners_e_version_0.pdf (posjećeno 05.08.2021.)

U zaštićenim područjima upravo to promicanje i inzistiranje na kompetencijama je važno jer se tako poboljšava i održava učinkovitost upravljanja područjem. Upravo alat za praćenje učinkovitosti upravljanja područjem, pod imenom METT, naširoko se

³¹ Appleton, M., "A Global Register of Competences for Protected Area Practitioners", Gland, Switzerland, IUCN, 2016., str. 2

koristi u procjeni učinkovitosti. Prvi put METT je objavljen 2002.godine i razvijan je u više navrata. Upravo zadnja verzija METT razvijena je 2020.godine i nazvana je METT-4, ona izvlači pouke naučene primjenom alata širom svijeta.

„METT se sastoji od 2 glavna dijela:

- I. Podatkovne tablice - prikuplja ključne informacije o zaštićenom području, njegovim značajkama, prijetnjama i ciljevima upravljanja te pojedinostima o tome tko je proveo procjenu
- II. Obrazac za procjenu - složeno mjerenje sa 38 parametara, dizajniran kao upitnik s četiri alternativna odgovora, od kojih svaki ima pridruženu ocjenu u rasponu od 0 (loše) do 3 (izvrsno).³²

Tim alatom osim prikupljanja informacija o stanju, prijetnjama i ciljevima, dobiva se i informacija o slabostima zaštićenih područja koje se mogu u nekoj mjeri sanirati upravo obrazovanom i kompetitivnom radnom snagom koja je svoje znanje spremna svakodnevno širiti terenskim obrazovanjem unutar parka, sudjelovanjem na radionicama, seminarima, prisustvovanjem na konferencijama i slično. Upravo iz svega navedenog iznimno je važno shvatiti sa turizam i zaštićena područja su iznimno i kompleksno povezani i jedno bez drugoga ne bi bili u mogućnosti se razvijati i pokazati svoj puni potencijal, ali kao i u svakom poslu, bez kvalificiranog, kompetentnog i vrijednih djelatnika sve to bi bilo otežano. Upravo kompetentni i kvalificirani djelatnici koji rade u zaštićenim područjima i koji su spremni na kontinuirano učenje, učenje na poslu, učenje kroz različite metode (e-učenje, zajedničke prakse i sl.) daju ono pravu vrijednost i bogatstvo ponude koje raspoznaju posjetitelji diljem svijeta i koji dolaze posjetiti zaštićena područja zbog svojih ljepota i učenja novina koje dolaze upravo iz stručnog i kompetentnog kadra djelatnika zaštićenih područja. Kako bi se sve to omogućilo, te da bi se bilježio kontinuirani napredak u svim segmentima, iznimno je bitno vršiti kontinuirani nadzor nad zaštićenim područjem o čemu je riječ u sljedećem poglavlju.

³² Protected planet, „Učinkovitost upravljanja zaštićenim područjem, Alat za praćenje učinkovitosti upravljanja (METT)“, izvor: <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/protected-areas-management-effectiveness-pame?tab=METT>, (pristupljeno 10.08.2021.)

3.6. Praćenje turizma u zaštićenim područjima

U svakom zaštićenom području za kontinuirani napredak bitan je nadzor. Upravo nadzor je bitna sastavnica svakog procesa planiranja ili upravljanja jer procesom praćenja menadžeri mogu pratiti napredak prema ciljevima koje su sebi postavili, a bez toga napredak bi bio teško mjerljiv.

Praćenje je sustavno i povremeno mjerenje ključnih pokazatelja stanja u kojem se nalazi zaštićeno područje. Sustavnost u ovom kontekstu znači da bi praćenje trebalo postaviti uz određeni plan navodeći: pokazatelje, graf sa podacima kako i kada ih treba pratiti te objasniti kako će se dobiveni podaci koristiti, a povremeno (periodično) označava da bi se mjerenja trebala izvršavati u točno određenim intervalima kako bi se mogla napraviti usporedba sa prijašnjim dobivenim rezultatima. Kao i u svakom poslu, iskustvo je važan element u donošenju odluka, međutim sustavno praćenje upravljanja pruža kvalitetnije podatke za obavljanje poslova menadžmenta. Baziranje na subjektivni osjećaj da li se posao obavlja kvalitetno nije dovoljno dobra okosnica za razvijanje područja, potrebno je prikupljanje podataka na znanstveno pouzdan način temeljem kojih bi se donosile odluke. Upravo tim pristupom menadžeri mogu odgovoriti na mnoge kritike javnosti, pravilno ispuniti svoje odgovornosti i prosuditi djelotvornost radnji koje poduzimaju. Postoje dva posebna aspekta praćenja turizma u zaštićenim područjima:

- a) Praćenje utjecaja posjetitelja – posjetitelji zaštićenih područja imaju utjecaj na okoliš i društvo, a upravitelji zaštićenih područja trebaju upravljati tim utjecajima kroz proces planiranja parka kako bi dobili konkretne pokazatelje. Upravo periodičnim mjerenjem pokazatelja prikupljaju se, analiziraju i valoriziraju podaci o utjecaju posjetitelja te na temelju njih bi se trebale poduzeti radnje potrebne za rješavanje problema.
- b) Praćenje kvalitete usluge – uključuje prikupljanje, analizu i ocjenu informacija o ispunjenju potreba posjetitelja

Na samom početku procesa planiranja potrebno je odrediti pokazatelje, tj. pitanja ili uvjete na koje utječe neka radnja, a sve u svrhu pružanja informacija za upravitelje i menadžere zaštićenih područja. Pokazatelje je potrebno pažljivo birati zbog oskudnih financijskih sredstava, ali ih je i veoma bitno vremenski provjeravati zbog mogućih

promjena kako bi bili prikladni vremenu uporabe. Organizacija zaštite prirode, The Nature Conservancy - (TNC), napravila je studiju o metodama praćenja programa zaštićenih područja u Latinskoj Americi (Rim, 1999.) te su utvrdili su da su programi praćenja najučinkovitiji kada su se bavili utjecajima i prijetnjama, ali i pitanjima koja su utjecala na cijeli niz dionika i zaštićeno područje. „TNC je navedene učinke za koje bi se pokazatelji trebali razvijati za potrebe praćenja nabrojao na sljedeći način:

- ❖ Utjecaji na okoliš - na zaštićena područja i okolna zemljišta, fizičke i biološke,
- ❖ Iskustveni ili psihološki utjecaji - na posjetitelje,
- ❖ Ekonomski utjecaji - na zajednice i zaštićena područja,
- ❖ Društveno-kulturni utjecaji-na zajednice,
- ❖ Učinci upravljanja ili infrastrukture - na zaštićena područja i okolna zemljišta.“³³

Kako bi se napravila najkvalitetnija procjena potrebno je u samom početku planiranja izvršiti nadzor zatečenog stanja. Upravo ovaj prvi, osnovni nadzor, je temelj svim ostalim nadzorima, ispitivanjima i pokazateljima jer na temelju njega možemo vidjeti promjene i napredovanja. Gledajući tako postavlja se pitanje tko bi trebao vršiti nadzor jer je izgledno da je to dugoročan, kompleksan i težak posao. Kako nadzor se obavlja raznim metodama, za neke specijalizirane programe, potrebno je imati stručno, osposobljeno osoblje za izvršenje nadzora, ali često u tim metodama nadzora sudjeluju terensko osoblje, čuvari, lokalno stanovništvo, razne škole i sveučilišta, turistički operateri te i sami posjetitelji kao sveprisutan dio u svakoj razini razvoja turizma u zaštićenim područjima. Iz svega navedenoga treba zaključiti da bez obzira na ljepote zaštićenog područja i svestranosti turizma za dobar plan upravljanja potreban je kontinuirani nadzor te ispravljanje grešaka i nedostataka u hodu. Upravo tim vrijednim informacija dobivenim od nadzora menadžeri i upravitelji u mogućnosti su razvijati turizam zaštićenih područja i njegovu ponudu dignuti na novu razinu. Na sam nadzor kao i uvijek utječu mnogi pokazatelji za koje je potrebno stručno osposobljeno osoblje, razni vanjski stručnjaci i institucije, ali ljepotu svega daje činjenica da u samom lancu nadzora sudjeluju i sami posjetitelji jer upravo posjetitelji su ti koji vuku nit vodilju od samog početka.

³³ Eagles, P.J.F, op. cit. str. 152

4. Analiza slučaja - Nacionalni park Plitvička jezera

Nacionalni park Plitvička jezera kao najpoznatiji i najposjećeniji park u Republici Hrvatskoj, koji se istovremeno od 1979. godine nalazi na UNESCO-voj listi zaštićenih područja, ima svoje snage, slabosti, prilike i prijetnje koje treba pravilnim upravljačkim planom uskladiti i korigirati. Nakon općih informacija o Nacionalnom parku Plitvička jezera slijedi SWOT analiza uz poseban osvrt na ulaganje u zaštitu bioraznolikosti i okoliša, ulaganje u stručno usavršavanje zaposlenika te turističkoj aktivnosti koja se očituje u broju posjetitelja za period od 2018. do 2021. godine.

4.1. NP Plitvička jezera – opće informacije

Nacionalni park Plitvička jezera je najstariji i najpoznatiji nacionalni park u Republici Hrvatskoj. Osnovan je 08. travnja 1949. godine kao prvi nacionalni park u Hrvatskoj, a 26. listopada 1979. uvršten je na UNESCO-v Popis svjetske baštine.

Nacionalni park Plitvička jezera smješten je u unutrašnjosti gorske Hrvatske, a samo 60km je udaljen od mora. Kartografski prikaz pozicije Parka prikazan je na slici 9.

Slika 9. Položaj nacionalnog parka Plitvička jezera u Republici Hrvatskoj

Izvor: „Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera, Plan upravljanja 2007-2017“, dostupno na: <https://np-plitvicka-jezera.hr/wp-content/uploads/2017/10/NPplitvice-plan-upravljanja.pdf?x92898>, (posjećeno 20.08.2020.)

Nacionalni park zauzima nešto manje od 300m², a većinom je „prekriven šumom (81%), manji dio prekrivaju travnjaci (15 %) i površine izmijenjene antropogenim djelovanjem (3 %), a vodene površine zauzimaju tek nešto manje od 1 % površine Parka.“³⁴ Plitvička jezera čine kompleks od 16 jezera, većih i manjih, stepenasto poredanih. Vode koje teku preko vapnenca i krede su, tisućama godina, deponirane sedrene barijere, stvarajući time prirodne brane koje su zauzvrat stvorile niz prekrasnih jezera, špilja i slapova. Ti geološki procesi nastavljaju se i danas. Životinjski svijet najpoznatiji je po smeđem medvjedu, koji je i zaštitni znak Nacionalnog parka Plitvička jezera. Slika 10. prikazuje logo Nacionalnog parka Plitvička jezera kao i zaštitni znak – smeđi medvjed.

Slika 10. Logo Plitvičkih jezera i smeđi medvjed – zaštitni znak

Izvor: „Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera, Plan upravljanja NP Plitvička jezera 2019 – 2028“, dostupno na: <https://np-plitvicka-jezera.hr/wp-content/uploads/2019/10/Plan-upravljanja-NP-Plitvi%C4%8Dka-jezera.pdf>, (posjećeno 20.08.2021.)

Iako je smeđi medvjed zaštitni znak i najpoznatija životinja Nacionalnog parka Plitvičkih jezera, bogate šume parka dom su vukovima, srnama, jelenima, divljim mačkama, šišmišima, risovima, vidrama kao i mnogim drugim životinjama te rijetkim vrstama ptica.

Ljepota Plitvičkih jezera prepoznata je na svjetskoj razini te se često nalaze na listi najljepših i najposjećenijih nacionalnih parkova. Nacionalni park Plitvička jezera slove za najljepši nacionalni park Europe, a njihova čar proteže se kroz sva godišnja doba i

³⁴ „Nacionalni park Plitvička jezera“, dostupno na: <https://np-plitvicka-jezera.hr/istrazite-park/> , (pristupljeno 14.08.2021.)

svako godišnje doba ima svoju magiju. Iako je ljeto najzastupljenije godišnje doba i većina turističke posjećenosti se odvija u srpnju i kolovozu, jedna od najljepših godišnjih doba je i zima, a upravo zimska ljepota Nacionalnog parka Plitvička jezera prikazana je u slici 11.

Slika 11. Nacionalni park Plitvička jezera, Republika Hrvatska

Izvor: Nacionalni park Plitvička jezera, dostupno na: <https://nacionalniparkplitvickajezera.wordpress.com/>, (pristupljeno 15.08.2021)

Nacionalni park Plitvička jezera je otvoren tokom cijele godine, posjeduje tri ulaza – Ulaz 1, Ulaz 2 i pomoćni ulaz Flora. Rano vrijeme i cijena ulaznica se determinira po godišnjem dobu, tako da se razlikuju predsezona, glavna sezona, posezona i izvansezona.

Nacionalni park Plitvička jezera u cijeni svojih ulaznica ima prijevoz elektrobrodom i panoramskim vlakom u okviru odabranog programa razgledavanja, osiguranje posjetitelja i porez na dodanu vrijednost. Za posjet Nacionalnom parku Plitvička jezera posjetitelji su dužni kupiti on-line kartu ili kartu na licu mjesta, ukoliko ostane slobodnih karata od on-line prodaje.

Upravo zbog ogromne posjećenosti parka i pokušaja da se zaštiti priroda, uvela su se ograničenja, tako da sada broj dostupnih ulaznica po satu i ulazu je ograničen, a cijene

karata su se drastično povisile. Iako bi se dalo naslutiti da tako veliki troškovi će umanjiti posjećenost Nacionalnog parka Plitvičkih jezera, no upravo suprotno, ona iz godine u godinu sve više raste. Kako nisu svi posjetitelji koji dolaze zainteresirani za program obilaska jezera, raste i turistička posjećenost Nacionalnog parka Plitvička jezera zbog aktivnosti koje pruža.

Uz sam program obilaska jezera nude se i aktivnosti planinarenja, veslanja, biciklizma te skijanja i sanjkanja. Upravo Nacionalni park Plitvička jezera uz svoje ljepote prirode, kulturno povijesnu baštinu, znanstveno istraživački rad, edukaciju posjetitelja i vodiča parka te aktivnostima koje pruža daje cjelokupnu turističku ponudu vrijednu posjete, što su prepoznali posjetioци diljem svijeta, a posjećenost svake godine sve više raste, uzrokujući prednosti no istovremeno i nedostatke u pogledu turizma.

Upravo u sljedećem odjeljku vrši se SWOT analiza Nacionalnog parka Plitvička jezera za svojim snagama, slabostima, prilikama i prijetnjama uz poseban osvrt na ulaganje u zaštitu bioraznolikosti i okoliša, ulaganje u stručno osposobljavanje djelatnika te turističku posjećenost u periodu od 2018. do 2021. godine.

4.2. SWOT analiza Nacionalnog parka Plitvička jezera

„SWOT analiza je instrument istraživanja kojim se razmatraju sadašnje i buduće snage, slabosti, prilike te prijetnje, odnosno utjecaj vanjske i unutarnje okoline na prostor Nacionalnog parka Plitvička jezera te njihovu međuovisnost.“³⁵

U nastavku slijedi SWOT analiza Nacionalnog parka Plitvička jezera, prikazana u tablici 8.

³⁵ Previšić J., Ozretić Došen Đ., „Osnove marketinga“, Adverta, Zagreb, 2007., str. 92

Tablica 12. SWOT analiza Nacionalnog parka Plitvička Jezera

SWOT ANALIZA NACIONALNOG PARKA PLITVIČKA JEZERA	
SNAGE	SLABOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Prirodne sedrene brane i slapovi • Biološke raznolikosti flore i faune • Šumski ekosustav • Povijesno i kulturno naslijeđe • UNESCO-va kulturna baština • Ekosistem voda • Bogatstvo rijetkih i zaštićenih životinja • Zaštita rijetkih ptica putem programa Natura 2000 • Dobra prometna povezanost • Duga tradicija turističke djelatnosti • Upravljanje turističkom posjećenošću • Informatizacija sustava • Uvođenje on-line karata 	<ul style="list-style-type: none"> • Sezonsko zapošljavanje • Loša informiranost na info-punktovima • Nedostatak info podataka uz staze • Odnosi sa lokalnim stanovništvom • Slabo ulaganje u lokalnu zajednicu • Neriješena vlasnička prava • Loša prometna infrastruktura • Manjak parkirnih mjesta • Problem otpada • Veća potrošnja vode • Loš sustav kanalizacijskih voda
PRILIKE	PRIJETNJE
<ul style="list-style-type: none"> • Turizam • Rekreacije na otvorenom • Produžavanje sezone • Tradicionalna poljoprivreda • Održavanje lokanih manifestacija i događanja • Istraživački projekti • Otvaranje radnih mjesta • Ostvarivanje povezanosti sa lokalnim sustavom obrazovanja • Stipendiranje učenika i studenata • Obuka i razvoj zaposlenika • Korištenje EU fondova 	<ul style="list-style-type: none"> • Preopterećenost posjetama • Uništavanje sedrenih brana • Uništavanje flore i faune • Turistička infrastruktura • Loša infrastruktura staza • Prekomjerna upotreba vode • Zagađenje otpadnim vodama • Cestovna infrastruktura • Parkirni smještaj vozila

Izvor: samostalna izrada autorice

Nacionalni park Plitvička jezera kao najstariji i najpoznatiji nacionalni park u Republici Hrvatskoj svoje proglašenje duguje upravo prirodnoj ljepoti i jedinstvenosti. Snage Nacionalnog parka Plitvička jezera ostvaruju se u prirodnim ljepotama 16 jezera koji se spajaju i stvaraju slapove koji svojom ljepotom oduzimaju dah. Prirodne sedrene brane nastale taloženjem sedre, posebnog vapnenačkog taloga, ljepotu Nacionalnog parka Plitvička jezera mijenjaju svake godine novim taloženjem i stvaranjem novih

stijena. Nisu sve prednosti usmjerene samo u predivne slapove jer uz njih, Nacionalni park Plitvička jezera, posjeduje i bogatstvo flore, faune, te šumskog ekosustava koji ima važnu ulogu u zaštiti hidrološkog sustava. Šume također sadrže bogatstvo raznovrsnih drveća, a najpoznatija je dinarska bukova jela, koja na području Europe se može naći na još nekolicini nalazišta. Šume uz to obiluju bogatstvom flore i faune, ali i raznih zaštićenih vrsta životinja, poput smeđeg medvjeda koji je i zaštitni znak Nacionalnog parka Plitvička jezera. Na području Nacionalnog parka pronađene su mnoge vrste ptica, koje povremeno ili trajno obitavaju u parku, a 38 vrsta ptica je na Crvenom popisu³⁶ hrvatskih ugroženih ptica i time je Hrvatska proglašena posebnim zaštićenim područjem NATURA 2000. Kako bi se sve te prirodne ljepote mogle posjetiti i vidjeti, pomaže i dobra prometna povezanost lokalnim i državnim cestama te autocestama, kao i duga tradicija u turističkoj djelatnosti. U periodu od 2018. godine zbog prevelikog broja posjetitelja uvedena je on-line kupovina karata za određeni dan, sat i ulaz što je uvelike smanjilo broj posjetitelja, jer slobodnih karata na ulazima u park nije bilo moguće kupiti, osim ako nije bila popunjena internet kvota prodaja karata. To je donijelo veliko rasterećenje parka, što za rezultat imalo povećanje zaštite prirode i ekosistema. Slabosti Nacionalnog parka očituju se u zapošljavanju, koji je osim određenog broja stalno zaposlenog stručnog kadra, izrazito sklon sezonskom zapošljavanju. Dolaskom na područje Nacionalnog parka Plitvička jezera posjetitelji osim riječi hvale na prirodne ljepote imaju i velike zamjerke na slabu informiranost info punktova, nestručni kadar djelatnika te nakon obilaska parka žale se na lošu infrastrukturu staza, slabu zaštitu i sigurnost te lošu informiranost na podatkovnim pločama o ljepotama koje se nalaze uz staze, navodeći da osim imena fenomena stoji još pokoji podatak, te da su većinom svi podaci na hrvatskom ili eventualno engleskom jeziku, a destinacija slovi kao svjetska atrakcija. Slabosti se očituju i kroz nedovoljno razvijen odnos sa lokalnim stanovništvom koji bi trebao biti uključen u donošenje odluka i davanju prijedloga te bi park trebao više ulagati u lokalnu zajednicu. Na taj način mogao bi rasti autohtoni turizam ponudom posjeta lokalnim selima, ponudom autohtonog smještaja, starih zanata i proizvoda pokazujući tako lokalni način života, kulturnu baštinu te tradicionalnu gastronomsku ponudu. Okolna poljoprivreda mogla bi proizvoditi autohtone proizvode i usluge koje bi se nudile turističkim posjetiteljima

³⁶ Crveni popis je dokument koji donosi informacije o riziku od izumiranja, razlozima ugroženosti te potrebnim mjerama očuvanja pojedinih divljih vrsta i staništa kojima je procijenjena ugroženost, te se on redovito revidira.

omogućujući im da dožive pravi doživljaj mjesta te da potroše novčana sredstva na domaće proizvode čime bi novčana sredstva ostala na lokalnom području i ne bi bila proslijeđena na vanjska tržišta od kojih uvozimo proizvode. Nadalje, veliki problemi postoje i u neriješenim vlasničkim pravima jer dio vlasništva u parku nije riješen i zahtjeva se suradnja između vlasnika kako bi došlo do rješavanja problema, čime bi Nacionalni park Plitvička jezera mogao povećati svoju površinu u svome vlasništvu. Mnogobrojnim posjetiteljima parka, omogućen je dolazak raznim prijevoznim sredstvima, što za posljedicu ima devastaciju lokalnih cesta koje zahtijevaju saniranje, a kako je broj posjetitelja svake godine sve veći stvara se i problem parkirnog mjesta kojeg ima nedovoljno te često ljudi parkiraju na usputnim puteljcima, travnatim površinama uništavajući tako biljni ekosistem. Porast broja posjetitelja neminovno stvara i velike količine otpada koji predstavlja sve veći problem, što zbog selektivnog otpada, kojeg posjetitelji rijetko provode, što i zbog odvoza. Kako jezero Kozjak u Nacionalnom parku Plitvička jezera izvršava opskrbu vodom za cijeli Nacionalni park Plitvička jezera, kao i sve hotele te restorane na tom području, ali i Općinu Rakovica i Plitvička jezera, uviđa se sve veća potrošnja pitke vode. Upravo to povećanje potrošnje pitke vode za rezultat ima i povećanje otpadnih voda iz domaćinstva koja ne mogu biti adekvatno zbrinuta jer je sustav kanalizacijskih voda loš i star te se ne vrši pročišćavanje vode, a otpadne vode se gube u podzemnim vodama koje dolaze do parka predstavljajući tako veliku opasnost od onečišćenja.

Prilike koje se mogu iskoristiti u Nacionalnom parku Plitvička jezera dakako su turizam koji svojim djelovanjem, uz naglasak na očuvanju prirode, pridonosi stvaranju ekonomskog profita te stvaranju mogućnosti za ispravljanje slabosti i prijetnja. U ponudi parka nudi se rekreacija na otvorenom što koristi sve veći broj ljudi, što zbog želje za rekreacijom što zbog želje za bijegom iz urbanih sredina. Nacionalni park u svojoj ponudi osim samog obilaska parka nudi i usluge biciklizma, planinarenja, obilaska kajacima, veslanje, skijanje i sanjkanje što uvelike doprinosi produžavanju sezone na sva četiri godišnja doba. Poboljšanjem odnosa sa lokalnim stanovništvom stvaraju se prilike razvoja tradicionalne poljoprivrede te ponude autohtonih proizvoda i usluga koje pridonose razvitku zajednice, a isto tako mogu se upotrijebiti na lokalnim manifestacijama i događanjima gdje, uz samo promociju mjesta, kulture, tradicije i načina života, daje se mogućnost posjetitelju da potroši novce na domaće proizvode ponuđujući mu tako „cjeloviti doživljaj mjesta“. Kako Nacionalni park Plitvička jezera

obiluje bogatom florom, faunom, šumama i vodama istraživački projekti od velike su značajnosti za to područje što zbog novih pronalazaka što zbog usavršavanja stručnog kadra. Upravo da bi se sve te prilike omogućile te se zadovoljile sve potrebe posjetitelja potrebno je povećati broj zaposlenih otvaranjem novih radnih mjesta, što se djelomično ostvaruje ostvarivanjem povezanosti sa lokalnim školama i obrazovnim institucijama. Svake godine Nacionalni park Plitvička jezera stipendira učenike i studente stručnog kadra, koji se obvezuju, onoliko godina koliko su primali stipendiju, odraditi u Nacionalnom parku. Često nije dovoljno samo formalno obrazovanje za rad u nacionalnom parku, ta vrsta posla zahtjeva i određene vještine i kompetencije. Njih zaposlenik stječe stručnim osposobljavanjem kojeg mu pruža poslodavac, a to osposobljavanje je često djelomično sufinancirano vlastitim sredstvima firme, a djelom sredstvima dobivenih putem fondova Europske unije. Dvije najveće prijetnje koje se ističu u Nacionalnom parku Plitvička jezera jesu preopterećenost posjetima i uništavanje sedrenih brana, koje su međusobno povezane, na način da se lomljenjem sedrenih stijena, većinom za uspomenu posjetu parku, uništavaju prirodne rijetkosti. Namjerno ili nenamjerno ubiru se i rijetke vrste biljaka, što za posljedicu ima trajno i nepovratno oštećenje ekosistema. Obilaskom parka, zbog lošeg stanja drvenih puteljaka, često se dešavaju nezgode pada čime Nacionalni park Plitvička jezera broji rast tužbi za nezgode koje su riješene osiguranjem uključenog u cijenu karte, ali ističe se potreba popravka drvenih staza i puteljaka. Kako je Nacionalni park Plitvička jezera jedno od najposjećenijih područja u Hrvatskoj konstantno raste potreba za turističkom infrastrukturom u obliku smještaja, restorana, seoske kuće pretvaraju se u smještajne objekte što preopterećuje sam sustav i stvara prijetnje okolišu. Povećanje infrastrukture dovodi do povećanja potreba za pitkom vodom što dodatno opterećuje ekosistem voda, kao i opasnost od prevelike količine otpadnih voda koje nepravilnim zbrinjavanjem završavaju u prirodu i na taj način uništavajući ju nepovratno. Povećana potražnja za posjetom Nacionalnom parku Plitvička jezera otvara potrebu za rekonstrukcijom cestovne infrastrukture kao i povećanjem parkirnog prostora što za posljedicu, ponovno, ima devastaciju prirodnog okoliša i smanjenja površine prirodnih ljepota. Gledajući u ukupnosti, vidljivo je da većina problema potječe upravo iz prekomjerne posjećenosti Nacionalnog parka Plitvička jezera i nedostatka stručnosti kadra te da je upravo rješavanju tog problema potrebno pažljivo pristupiti. U nastavku slijedi analiza ulaganja u zaštitu bioraznolikosti i okoliša, ulaganje u stručno

osposobljavanje zaposlenika te turistička posjećenost u periodu od 2018.-2021. godine sa osobnim tumačenjem prijedloga poboljšanja.

4.3. Ulaganje u zaštitu bioraznolikosti i okoliša od 2018.-2021. godine

Kako je zaštita prirode jedan od preduvjeta razvoja zaštićenih područja valja obratiti pažnju i na stavku ulaganja u zaštitu bioraznolikosti i okoliša koja se u periodu od 2018. – 2021. godine na području Nacionalnog parka Plitvička jezera realizirala u ovim iznosima prikazanim u tablici 9.

Tablica 13. Ulaganja u zaštitu bioraznolikosti i okoliša

ULAGANJA U ZAŠTITU BIORAZNOLIKOSTI I OKOLIŠA	
Godina	Iznos (kn)
2018.	164.958.028,00 KN
2019.	166.570.274,00 KN
2020.	130.197.849,00 KN

Izvor: samostalna izrada autorice, podaci preuzeti iz: „JU Nacionalni park Plitvička jezera, Financijskog poslovanje, Financijska izvješća od 2018. – 2021. godine“, dostupno na : <https://np-plitvicka-jezera.hr/otopina/financije/>, (posjećeno 8.09.2021.)

Upravo tablicom 9. prikazuje se ulaganje u zaštitu bioraznolikosti i okoliša, koji je dio strategije zaštite prirode, a ona je jedan od preduvjeta razvoja i zaštite zaštićenih područja. U tablici 9. je vidljivo da 2018. godine u sustav zaštite prirode je uloženo 164.958.028,00 kn. Te godine pušten je u rad mobilni uređaj za pročišćenje otpadnih voda, održana su predavanja stručne službe, održana je akcija čišćenja jezerske doline, održana su predavanja o sovama kao zaštićenim vrstama parka, održana je noć šišmiša, otvoren je novi panoramski vidikovac, održana je noć leptira, održan program mladih čuvara prirode, završena je rekonstrukcija javne rasvjete, održano je više predavanja o zaštićenim vrstama životinja i biljaka, održan je tjedan sedre te obilježavanje svjetskih dana voda, međunarodnog dana šuma, tjedan voda, tjedan parkova Hrvatske te obilježavanje rođendana Nacionalnog parka Plitvička jezera kao manifestacija koje se održavaju svake godine. U 2019. godini uloženo je 166.570.274,00 kn što predstavlja rast od 1,01% u odnosu na 2018. godinu, a te godine uloženo je u nastavak arheološkog istraživanja Starog grada Krčingrada na Plitvičkim jezerima, Nacionalni park Plitvička jezera primio je certifikat u znak

zahvalnosti za dugotrajno članstvo u EUROPARC Organizaciji, održan je stručni skup o aktivnom upravljanju vrstama i staništima u Hrvatskoj, provedeno je znanstveno istraživanje trasiranja površinskih voda u jezerskom sustavu nacionalnog parka, ostvareno je održavanje filmskog i glazbenog festivala, održavanje konferencije naziva "Održivi turizam u zaštićenim područjima Republike Hrvatske", obilježeni su dani 21. svibnja – Europski dan NATURA 2000 i 22. svibnja – Međunarodni dan biološke raznolikosti i dan zaštite prirode u Hrvatskoj, te je uz redovita obilježavanja manifestacija poput predavanja o zaštićenim vrstama životinja i biljaka, tjedna sedre, obilježavanja svjetskih dana voda, međunarodnog dana šuma, tjedna voda, tjedna parkova Hrvatske, ove godine i obilježen jubilarni 70.-ti rođendan Nacionalnog parka Plitvička jezera. U periodu 2020.godine uložilo se samo 130.197.849,00 kn što predstavlja pad od 21,8% što je uzrokovano pandemijom Sars-cov-2 koji je usporio sva događanja, edukacije ili osposobljavanja, kao i istraživanja, ali nastavljeno je arheološko istraživanje Staroga grada Krčingrada na Plitvičkim jezerima, te su obilježene manifestacije koje se provode svake godine poput obilježavanja dana voda, obilježeni su dani 21. svibnja – Europski dan NATURA 2000 i 22. svibnja – Međunarodni dan biološke raznolikosti i dan zaštite prirode u Hrvatskoj te rođendana Nacionalnog parka Plitvička jezera, a ostalo vrijeme Nacionalni park Plitvička jezera bio je zatvoren zbog epidemioloških uvjeta uzrokovanih pandemijom. Izuzev 2020. godine, koja je posebna zbog svojih ekstremnih pandemijskih uvjeta, vidljivo je konstantno ulaganje u zaštitu bioraznolikosti i okoliša uz pomoć raznih seminara, predavanja, održavanjima stručnih izlaganja i slično. Iako se svijest o zaštiti prirode započela razvijati na njoj je potrebno još puno rada. Kako bi se razvijala još u većoj mjeri potrebno bi bilo uvesti u škole poseban predmet upoznavanja važnosti zaštite prirode, provoditi satove vezane uz učenje o prirodi na terenskoj nastavi, a isto tako svake godine organizirati izlete u prirodu kako bi se djeca od najranije dobi mogla naučiti ponašati u prirodi i pritom razvijati poštovanje prema prirodnim bogatstvima. Iako započeti globalni proces zaštite prirode dovodi do saznanja da razvijanje svijesti o zaštiti prirode pridonosi zaštiti i razvoju zaštićenih područja, a tome pomaže i turizam u vidu privlačenja turističkih posjetitelja koji kroz seminare i turističke obilaske razvijaju svijest o zaštiti prirode, važno je napomenuti da to nije dovoljno i da po tom pitanju razvoja svijesti zaštite prirode potrebno je još mnogo rada.

4.4. Ulaganje u stručno osposobljavanje zaposlenika od 2018.–2021. godine

Zaposleni u Nacionalnom parku Plitvička jezera postepeno dobivaju sve veće i bogatije obrazovanje zbog prepoznavanja nestručnosti kadra i kroničnom potrebom za usavršavanjem. Povećanje obrazovanja djelatnika vrši se putem seminara, cjeloživotnog obrazovanja, on-line tečaja, održavanja treninga osiguranih sredstvima fondova Europske unije ali i ulaganja u stručno usavršavanje djelatnika koje provodi sam poslodavac. Upravo ulaganje u obrazovanje djelatnika pokazalo se kao bitna komponenta pokušaju zaštite prirode, a ulaganje u periodu od 2018. do 2021. godine prikazano je u tablici 10.

Tablica 14. Stručno osposobljavanje zaposlenika

Godina	Iznos (u kn)
2018.	631.120,00
2019.	586.226,00
2020.	774.923,00

Izvor: samostalna izrada autorice prema dokumentaciji; „JU Nacionalni park Plitvička jezera, Financijsko poslovanje, Financijska izvješća od 2018. – 2021. godine“, dostupno na : <https://np-plitvicka-jezera.hr/onama/financije/>, (posjećeno 8.09.2021.)

U tablici 10. prikazano je ulaganje u stručno osposobljavanje djelatnika gdje je 2018. godine uloženo 631.120,00kn, što je 24,4% veća u odnosu na 2017. godinu, a povećanje se odnosi na uvođenje novih informacijskih sustava te osposobljavanja djelatnika po potrebama struke. Upravo 2018. godine krenulo se u sustav on-line prodaju karata što je zahtijevalo veliku informatizaciju sustava, ali je dovelo do smanjenja broja posjetitelja koje je jedno od najvećih postignuća u zaštiti prirode. U 2019. godini uloženo je 586.226,00 kn što je pad od 7,1% u odnosu na 2018. godinu jer je nastavljeno usavršavanje u informatizaciji sustava te stručno osposobljavanje po potrebama struke. Upravo 2020. godine uloženo je 774.923,00 kn što predstavlja rast od 32,2% a odnosi se na usavršavanje kuhara i slastičara koji su se provodili tijekom godine od strane vanjskih stručnjaka temeljem potpisanih ugovora, te polaganje obveznih ispita za djelatnike čija radna mjesta to zahtijevaju. To predstavlja daljnje ulaganje u usavršavanje u koje su uključeni i vanjski suradnici kako bi se stvorio što stručniji i kompetitivan kadar koji će ponudu dignuti na viši nivo i time povećati kvalitetu,

u ovom slučaju upravo u gastronomskim uslugama. Upravo pregledom na period od 2018. – 2021. godine vidljivo je da JU Nacionalni park Plitvička jezera izvršava kontinuirano ulaganje u stručno obrazovanje zaposlenih što pridonosi stručnijem i kompetitivnijem kadru, a za rezultat ima stručniji kadar koji može pridonijeti daljnjem rastu i razvoju zaštićenih područja.

4.5. Turistička aktivnost kroz broj posjetitelja od 2018.-2021. godine

Sam period do 2017. godine bio je veoma dinamičan po pitanju posjećenosti Nacionalnog parka Plitvička jezera. Iako je svojom ljepotom i prirodnim bogatstvom sve više plijenio pozornost posjetitelja diljem svijeta, njegovi nedostaci sve su više izlazili na vidjelo. Uvidjevši da tako veliko prirodno bogatstvo može biti izgubljeno prionulo se snažnijem i organiziranijem sistemu razvoja turizma.

U periodu 2018. godine broj posjetitelja Nacionalnog parka Plitvička jezera nastavlja svoj rapidni rast, no određene situacije tokom 2019.–2021. godine dovode do određenih promjena. Broj posjetitelja u periodu od 2018. – 2021. godine prikazan je u tablici broj 11.

Tablica 15. Turistička posjećenost u periodu od 2018. do 2021.godine

Godina	2018.	2019.	2020.
Broj posjetitelja u godini	1.796.670	1.771.523	445.841

Izvor: samostalna izrada autorice prema: „*Turizam u brojčama*“, dostupno na : <https://www.htz.hr/hr-HR/informacije-o-trzistima/analize-s-podrucja-turizma/turizam-u-brojkama>, (pristupljeno 22.08.2021.)

Kako je vidljivo u tablici 11. broj posjetitelja nakon 2017. godine nastavlja uzlaznu putanju, no već u 2019. godini taj se broj osjetno smanjuje, dok 2020. godine dolazi do drastičnog pada broja posjetitelja, na još manji broj posjetitelja nego zabilježene davne 2000. godine.

Pad broja posjetitelja uzrokovan je najviše zbog tri činjenice, a to je: izbijanje epidemije Sars–cov–2 , padom broja posjetitelja stranih država (a naročito iz Kine koji su bili jedni od najvećih posjetitelja Parka), ali i uvođenjem kontrole posjetitelja, kao najvećeg napretka u zaštiti prirode.

Uvidjevši da se sam ekosistem naglo i bespovratno uništava, a broj posjetitelja rapidno raste, što zbog prirodnih ljepota što zbog aktivnosti koje pruža park, ali ujedno zadovoljstvo posjetom opada, došlo je do konkretnih izmjena u sustavu.

Donesen je novi Plan upravljanja za razdoblje 2019. – 2028. godine, utvrđena je kontrola posjetitelja izdavanjem on-line ulaznica za određeno vrijeme, sat i određeni ulaz, nakon čije kvote ispunjenosti nije moguće kupiti karte, a isto tako, ako ostanu neprodani on-line karata moguće ih je kupiti na samom ulazu u Park. Prodaja dvodnevni ulaznica naglo je porasla, a u ponudu je dana i zajednička ulaznica za Lika destinaciju koja vrši rasterećenje samog Nacionalnog parka Plitvička jezera jer uz posjetu Plitvičkim jezerima posjetitelju je dana mogućnost da posjeti i Nacionalni park Sjeverni Velebit, Nacionalni park Paklenica, Park prirode Velebit – Uvalu Zavrtnica, Baraćeve špilje, Pećinski park Grabovaču, Memorijalni centar Nikola Tesla te Hrvatski centar za autohtone vrste riba i rakova krških voda. Upravo ta zajednička ulaznica za Lika destinaciju, uz to što vrši rasterećenje Plitvičkih jezera, daje mogućnost drugim prirodnim bogatstvima Hrvatske da budu posjećeni te da se njihova ljepota proširi riječju posjetitelja koji su većinom strani, međunarodni svjetski putnici.

Kao zaključak ovog kritičkog osvrta mogu zaključiti da se puno napravilo po pitanju ulaganja u zaštitu bioraznolikosti i okoliša, ali kako bi se trend zaštite okoliša nastavio potrebno je uz postojeći okvir zaštite kontinuirano vršiti istraživanja i provođenja raznih edukativnih programa kako bi se taj pozitivan trend nastavio. Gledajući na ukupno onečišćenje i devastaciju koju je čovjek nanio prirodi tokom svih ovih godina, bez ikakvog problema se može zaključiti da to je samo početak oporavka, te da se zaštita mora nastaviti kroz zaštitu novih područja, također bogatih florom, faunom, šumama te raznim drugim fenomenima. Takva područja nedvojbeno postoje kod nas, ali često zbog dugoročnih istraživanja i potrebom za visokim financijskih sredstvima područje ostaje neistraženo ili nedovoljno istraženo, a to treba riješiti povlačenjem sredstava iz EU fondova. Ulaganje u stručno obrazovanje zaposlenika hvalevrijedan je potez jer upravo je stručan i kompetitivan kadar ključ uspjeha u razvoju zaštićenih područja. No, valja napomenuti da se stručan kadar može naći i stvaranjem prilika za stručno osposobljavanje u Nacionalnom parku, kako strukovnog kadra, tako i raznih mladih znanstvenika koji upravo svojom svježinom mogu ponuditi neki novi pogled na situaciju, predložiti nova rješenja ili prijedloge kako poboljšati istraživačku strukturu. Bez obzira koji kadar se uzima u obzir, potrebno je svima ponuditi jednaku mogućnost

obrazovanja i napredovanja u svojoj struci jer upravo na taj način stvoriti će se zdrav i stručan kadar koji će stvoriti novu viziju zaštite prirode i pridonijeti očuvanju zaštićenih područja. Turistička aktivnost koja se očituje brojem posjetitelja bilježila je kontinuirani rast, sve dok 2017. godine nije dosegla posjećenost od 1,7 milijarda posjetitelja, uvidjevši tada da ukoliko se ne učini korak prema postupku ograničavanja broja posjetitelja doći će do još veće devastacije ekosistema koji vodi ka trajnom gubitku i uništenju prirode. Upravo unaprjeđenjem informatizacije sustava i uvođenjem on – line ulaznica, čime se ograničio broj posjetitelja po satu i ulazu, učinio se veliki iskorak prema zaštiti prirode. Stvaranjem aplikacije za prodaju on – line ulaznica, stvorena je i aplikacija koja sadrži planove obilaska parka, istraživanje okolice Parka, a obje nakon posjete Parku u roku 24 sata šalju *online* anketu o zadovoljstvu posjete parkom čime Park dobiva neizmjerne vrijedne informacije temeljem kojih može korigirati svoje upravljanje i ponudu. Posjetitelj tokom posjete dobiva razne brošure o informacijama Nacionalnog parka Plitvička jezera, flori, fauni, kulturnoj baštini i vrijednostima na više svjetskih jezika, kako bi dodatno mogao obogatiti svoje znanje i razviti svijest o važnosti zaštite prirode. Iako nije cilj da se posjetitelja predstavi kao prijatnu, potrebno je uvođenje ograničenja, kako bi se zaštitila prirodna ljepota. Uz sve navedene činjenice bitno je spomenuti da je potrebna veća povezanost sa lokalnim stanovništvom i lokalnom poljoprivredom jer upravo to omogućuje gostu da doživi autohtoni doživljaj područja. Krećući se u lokalnoj sredini, razgovarajući sa lokalnim stanovništvom, isprobavanjem autohtonih jela, domaćih proizvoda, upoznavajući na taj način kulturnu baštinu, običaje i način života, stvara se mogućnost posjetitelja da doživi jedinstveno iskustvo mjesta, a mjesto za uzvrat, osim novčanih prihoda, dobiva reklamu u svijetu koja možda privuče nove posjetitelje i time poveća turističku mogućnost napretka. Sve to može pomoći u zaštiti prirode, razvijanju samog zaštićenog područja te unaprjeđenju turističke ponude, ali potrebno je još mnogo rada po tim pitanjima.

Iako je u periodu odabranom za istraživanje u ovom radu (4 godine) došlo do vidnih pomaka i poboljšanja u pogledu upravljanja i zaštite prirode, postoji još mnogo nedostataka na kojima se mora poraditi, a oni su obuhvaćeni zadnjim Planom upravljanja Nacionalnim parkom Plitvička jezera za period od 2019. – 2028. godine. Neki od nedostaci jesu: izrada / rekonstrukcija kanalizacijskog sustava, pročišćenje voda, popravak staza i puteljaka, turistička izgradnja infrastrukture parka, rješavanje

problema stvaranja otpada, povećana zaštićenost flore i faune te kulturne baštine, povećanje programa istraživanja i suradnje sa Veleučilištima te drugim znanstvenim institucijama, povećanje postojećeg broja info punktova jer postojeći ne zadovoljavaju potrebe i nije omogućeno kvalitetno informiranje posjetitelja.

Svi prednosti kao i nedostaci vrijedan su materijal u shvaćanju zaštite prirode kao i načinu provedbe, ali uvijek u interakciji prirode – turizma – obrazovanja – prijenosa znanja – i posjetitelja, kao niti koja povezuje sve komponente.

5. Osvrt na istraživanje

Završni rad *Turizam nacionalnih parkova i zaštićenih područja* prikazuje turizam kao razvojni sektor, zaštićena područja kao prirodna bogatstva i „turistički proizvod za prodaju“. Naglasak je na važnosti ulaganja u razvoj zaštite prirode putem obrazovanja stručnog kadra te turističke aktivnosti posjetitelja kao mogućnosti razvoja zaštićenih područja.

Hipoteze su istraživanjem dokazane. Zaštićena područja su područja iznimne ljepote, ali sama po sebi, osim svoje iznimnih ljepota i jedinstvenosti nemaju više što ponuditi. Kako bi se zaštićena područja mogla razvijati potrebno im je konstantno ulaganje u programe zaštite prirode, bioraznolikosti i okoliša, ali i turizam. Turizam ima moć stvaranja turističkih ponuda, plasira ih na tržište te privlači posjetitelje sa raznih strana svijeta. Iako je u više navrata dolazak posjetitelja u zaštićenim područjima gledan kao faktor uništenja prirodnih ljepota, isti može razvojno biti usmjeren razvoju zaštićenih područja. Jedna od mogućnosti očuvanja zaštićenih područja je privlačenje posjetitelja pomoću edukacije tako da stručni vodiči objašnjavaju prirodne ljepote ali i važnost širenja svijesti o zaštiti prirode. Kako je zaštićeno područje samo po sebi „turistički proizvod“ je taj koji može razviti turističku atrakciju.

Kružni proces razvoja započinje darom prirodnih ljepota, kulturne baštine, povijesnih vrijednosti, bogatstva flore i faune u jednoj cjelini nazvanoj zaštićeno područje. Turizam plasiranjem „turističkog proizvoda“ na tržište privlači posjetitelje koji posjetom vrše plaćanje karta, plaćanje parkinga, raznih suvenira, aktivnosti i slično, a čija plaćanja stvaraju financijski prihod i mogućnost da zaštićeno područje ulaže u svoju zaštitu, obnovu, obrazovanje zaposlenih, stvaranje novih aktivnosti te svime time poboljša veličinu turističke ponude koja se ponovno plasira na tržište. Međusobna integracija i međuovisnost vidljivi su iz navedenoga jer jednostavno rečeno, bez turizma zaštićeno područje ostalo bi samo zakonom zaštićeno područje iznimne ljepote, a turizam bez zaštićenih područja ne bi imao turistički proizvod visoke kvalitete kojeg može plasirati na tržište. Svime navedenim smatram da je prva hipoteza obranjena.

Druga hipoteza postavljena u istraživanju je također dokazana.

Svako zaštićeno područje je prirodni fenomen unutar kojega postoje razna bogatstva. Neka zaštićena područja imaju samo prirodna bogatstva, neka floru, neka

faunu, neka geološka bogatstva, no ukoliko nemaju kvalificirane i kompetentne djelatnike koji će svoje znanje prenositi na druge i poticati razinu svijesti o zaštiti prirode sama zaštita prirode nikada neće biti ostvarena. Samim ulaskom u park i odabirom plana obilaska, turistički agent mora vam pružiti informacije o parku i obilasku te o svemu ostalom, ali ukoliko to ne zna stvara se negativna slika cijelog područja. U početku obrazovanje djelatnika bilo je nedovoljno, nisu imali znanja te samim time nisu mogli pružati adekvatne informacije o zaštićenim područjima što je kod posjetitelja izazivalo loše ocijene i pad zadovoljstva. Srećom, ta potreba o stručnom obrazovanju prepoznata je. Izostanak edukacije i česte negativne recenzije posjetitelja zahtijevale su brzu reakciju te se započelo intenzivno raditi na poboljšanju i kontinuiranom obrazovanju djelatnika svih zaštićenih područja. Rezultat tomu je da sadašnji turistički radnik i svaki drugi djelatnik u zaštićenim područjima dobiva stručno i raznovrsno obrazovanje kroz održavanje stručnih seminara, *online* edukacija, cjeloživotnog obrazovanja te drugih programa obrazovanja, dok čuvari prirode su dužni i polagati ispit za čuvara prirode koji je pod nadležnosti Ministarstva gospodarstva i održivog razvoja te Državnog inspektorata. Stečenim znanjem, kao i kompetencijama i vještinama djelatnici zaštićenih područja mogu svoje znanje prenijeti na posjetitelje kroz razna usmena predavanja, ali i obilascima kroz Park, prezentacijama, brošurama, video prezentacijama te drugim medijskim kanalima koji su u današnje doba visoke informatizacije svima dostupne. Upravo je prenošenje znanja pretpostavka ostvarenja cilja zaštite prirode kroz razvijanje svijesti pojedinca da svako ponašanje u zaštićenim područjima, u koliko nije u sklopu prirodne zaštite ekosistema, bitno dovodi do narušavanja prirodnih bogatstva te postepenog gubitka ljepota zbog kojih su i nastala zaštićena područja.

Treća hipoteza kojom se dovodi u vezi održivost parkova sa brojem turističkih posjeta je također dokazana.

Sve od osnivanja Nacionalnog parka Yellowstone, kao prvog nacionalnog parka 1872. godine, jedan segment u turizmu zaštićenih područja ostao je nepromijenjen, a taj segment je turistički posjetitelj. Gledajući širu sliku, turizam i zaštićena područja sudjeluju u međusobnoj simbiozi, pomažući jedan drugome u razvoju i rastu. No, sve to ne bi bilo moguće da nema turističke aktivnosti posjetitelja jer oni su onaj „najmanji atom“ u sustavu turizma, no iako su najmanji, bez njih ništa ne bi bilo moguće. Posjetitelj je taj koji dolazi u zaštićeno područje, koristi turističku ponudu, kupuje karte,

plaća parking, koristi usluge ugostiteljstva, usluge trgovine, vrši obilazak, plaća razne aktivnosti koje kasnije koristi, ponekad koristi i usluge smještaja, a naposljetku svega vrši promidžbu svojom riječi svojim poznanicima, djelatnicima, prijateljima, šireći tako reklamu koja se ne može ničime zamijeniti, a niti platiti. Posjetitelj svojim posjetom u zaštićenim područjima želi vidjeti prirodne ljepote koje često oduzimaju dah, no želi i naučiti nešto o tim područjima, prirodi, flori i fauni, ali i o načinima kako zaštititi prirodu, barem u segmentima na kojima on kao pojedinac može djelovati. Ako u posjetu zaštićenim područjima, na 100 ljudi, barem njih 70% shvati bitnost zaštite prirode kao glavne faze daljnjeg očuvanja zaštićenih područja, posao turističkih djelatnika zaštićenih područja je većim dijelom obavljen.

ZAKLJUČAK

Epidemija je pokosila cijela gospodarstva, ekonomija je stagnirala i bilo je pitanje i još uvijek je pitanje što će se dogoditi sa ekonomskim ali i drugim sustavima. Iako veoma loše za kompleks gospodarstva i cjelokupnog globalnog sistema, najbolja stvar koja se desila upravo zahvaljujući toj epidemiji je činjenica da se epidemiološkim mjerama zaštite čovječanstva zaštitila i sama priroda te se počela polako oporavljati od raznih industrijskih onečišćenja. Čovjek se ponovno počeo vraćati svojoj suštini i spajati se sa prirodom od koje je potekao i čiji je sastavni dio.

Postavljamo si pitanje, ima li išta oku ljepše od prirodnih ljepota stvorenih od same prirode, bez djelovanja ljudske ruke? Odgovor je: ne, jer je priroda sama od sebe pravi majstor u stvaranju remek djela. Stati i dopustiti sebi da postanemo barem na trenutak jedno sa prirodom, nešto je, što se ne može izmjeriti nikakvim parametrima niti se može ničime zamijeniti.

Jedno od iznimnih prirodnih ljepota nastalih bez utjecaja ljudi jesu zaštićena područja i stoga je od iznimne važnosti da cijela populacija shvati bitnost zaštite prirode, ne samo u formi zaštićenih područja, već na globalnoj razini djelovanja jer uništavajući istu, nažalost, uništavamo i sami sebe te svijet koji poznajemo.

Turistička aktivnost izražena kroz broj dolazaka neminovno uz sebe veže negativne posljedice, od prekomjernih posjeta koji uništavaju eko sustave, bioraznolikost, povećavaju gužve, količinu otpada i druge negativne učinke. Ipak, ukoliko se postepeno počinje ograničavati broj posjetitelja negativne posljedice će se smanjiti, a istovremeno može se vršiti učinak razvijanja svijesti posjetitelja o očuvanju zaštićenih područja, kao i ljepota u Hrvatskoj.

Literatura

a) Knjige

1. Alfier, D. (2010.), „*Zaštita prirode u razvijanju turizma*“, Zagreb, NEBO d.o.o.
2. Gržinić, J. (2019.): „*Uvod u turizam: povijest, razvoj, perspektive*“, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
3. Martinić, I. (2010.), „*Upravljanje zaštićenim područjima prirode - planiranje, razvoj i održivost*“, Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet, Zagreb
4. Previšić J., Ozretić Došen Đ.(2007.), „*Osnove marketinga*“, Adverta, Zagreb
5. Radošević, B.,(2013.) „*Selektivni oblici turizma*“, Drugo, prerađeno i dopunjeno izdanje, Visoka turistička škola strukovnih studija Beograd
6. Vidaković, P. (1997.), „*Nacionalni parkovi u svijetu*“, Fond za stipendiranje mladih za zaštitu prirode i turizam, Zagreb
7. Vidaković, P. (2003), „*Nacionalni parkovi i zaštićena područja u Hrvatskoj*“, Fond za stipendiranje mladih za zaštitu prirode i turizam, Zagreb

b) E-knjiga

1. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, (2021.), „*Zaštita prirode, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*“, dostupno na : <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=66939>, (posjećeno 9.7.2021.)

c) Priručnici, znanstvene publikacije, stručni izvještaji

1. Appleton, M., (2016.), „*A Global Register of Competences for Protected Area Practitioners*“, Gland, Switzerland, IUCN
2. Dudley, N., (2008.), „*Guidelines for Applying Protected Area Management Categories*“, IUNC, Gland, Switzerland
3. Dudley, N., et. al., „*Towards future-oriented conservation: Managing protected areas in an era of climate change*“ *Ambio* 48, znanstvena publikacija no. 7 (2019): 699-713 dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s13280-018-1121-0>, (posjećeno 03.9.2021.)
4. Eagles F. J, P., McCool F., S. i Haynes D., C., (2002.), „*Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management*“, IUCN, serija broj 8, IUCN
5. Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera, „*Plan upravljanja 2007-2017*“, dostupno na: <https://np-plitvicka-jezera.hr/wp->

content/uploads/2017/10/NPplitvice-plan-upravljanja.pdf?x92898, (posjećeno 20.08.2020.)

6. Javna ustanova Nacionalni park Plitvička jezera, „*Plan upravljanja NP Plitvička jezera 2019 – 2028*“, dostupno na: <https://np-plitvicka-jezera.hr/wp-content/uploads/2019/10/Plan-upravljanja-NP-Plitvi%C4%8Dka-jezera.pdf>, (posjećeno 20.08.2021.)
7. Jenkins, M. et al, (2008.), „*The World's protected areas status, values and prospects in the 21st century*“, 1. izdanje, California, University of California Press
8. Ministarstvo zaštite okoliša i energetike, „*Turizam u parkovima Hrvatske, Konferencija Parkovi Hrvatske i turizam*“, Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb, 2018.
9. Ministarstvo zaštite okoliša i energetike, „*Izješće o stanju prirode u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2013. do 2017. godine*“, dostupno na: https://mingor.gov.hr/UserDocImages/GLAVNO%20TAJNI%C5%A0TVO/Stra tegija,%20planovi%20i%20ostali%20dokumenti/Izvesce%20o%20stanju%20p rirode%20RH%202013-2017_finalno.pdf, (pristupljeno: 8.09.2021.)

d) Internet izvori

1. JU Nacionalni park Plitvička jezera, Financijskog poslovanje, Financijska izvješća od 2018. – 2021. godine, dostupno na : <https://np-plitvicka-jezera.hr/onama/financije/>, (posjećeno 8.09.2021.)
2. Kamping udruženje Hrvatske, KUH,(2021.), „*Nacionalni parkovi Hrvatske*“, Poreč, dostupno na: <https://www.camping.hr/hr/hrvatska/nacionalni-parkovi>, (posjećeno 12.8.2021.)
3. „Kritički osvrt na upravljanje okolišem u parku prirode Blidinje“, URL:<http://blidinje.net/kriticki-osvrt-na-upravljanje-okolisem-u-parku-prirode-blidinje/>, (pristupljeno 01.08.2021.)
4. MINGOR, Haop.hr, „*Što je zaštićeno područje*“, dostupno na: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/sto-je-zasticeno-podrucje>, (pristupljeno 9.07.2021.)
5. MINGOR, Haop.hr, „*Kategorije zaštićenih područja*“, URL:<http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/kategorije-zasticenih-podrucja> (pristupljeno 12.07.2021.)

6. MINGOR, Haop.hr, „Upravljanje zaštićenim područjima“, URL:<http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/upravljanje-zasticenim-podrucjima> (preuzeto 01.08.2021.)
7. MINGOR, Haop.hr, „Tko radi u zaštićenim područjima“, URL:<http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/kapaciteti-za-upravljanje-zasticenim-podrucjima/tko-radi-u> (pristupljeno 05.08.2021.)
8. MINGOR, Haop.hr, „Upravljačka zonacija“, URL:<http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/upravljanje-zasticenim-podrucjima/upravljacka-zonacija> (pristupljeno 10.08.2021.)
9. „Nacionalni parkovi u Hrvatskoj“, URL:<https://sites.google.com/site/nacionalniparkoviuhrvatskoj457/>, (pristupljeno 12.08.2021.)
10. Nacionalni park Plitvička jezera, URL:<https://np-plitvicka-jezera.hr/istrazite-park/>, (pristupljeno 14.08.2021.)
11. „Nacionalni park Plitvička jezera“, URL:<https://nacionalniparkplitvickajezera.wordpress.com/>, (pristupljeno 15.08.2021)
12. „Protected planet“, ažurirani statistički podaci u rujnu 2021. godine, dostupno na: <https://www.protectedplanet.net/en>, (posjećeno 8.09.2021.)
13. Protected planet, „Učinkovitost upravljanja zaštićenim područjem, Alat za praćenje učinkovitosti upravljanja (METT)“, URL: <https://www.protectedplanet.net/en/thematic-areas/protected-areas-management-effectiveness-pame?tab=METT>, (pristupljeno 10.08.2021.)
14. Republika Hrvatska, Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, Zavod za zaštitu okoliša i prirode, [MINGOR], „Što je zaštićeno područje“, URL: <http://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/sto-je-zasticeno-podrucje>, (pristupljeno 9.7.2021.)
15. The international ecotourism society, “What is ecotourism”, URL: <https://ecotourism.org/what-is-ecotourism/> (pristupljeno 26.7.2021.)
16. „Turizam u brojkama“, URL:<https://www.htz.hr/hr-HR/informacije-o-trzistima/analize-s-podrucja-turizma/turizam-u-brojkama>, (pristupljeno 22.08.2021.)
17. UNEP-WCMC i IUCN (2021) *Zaštićeni planet: „Svjetska baza podataka o zaštićenim područjima (WDPA) i Svjetska baza podataka o drugim učinkovitim*

mjerama očuvanja (WD-OECM)“, URL: www.protectedplanet.net (pristupljeno 9.07.2021.)

PRILOZI RADA

Prilog 1. Trendovi u turizmu koji utječu na planiranje ponude

GLOBALNI TREND	POJAŠNJENJE
Porast obrazovne razine i potražnja za putovanjima	<ul style="list-style-type: none">• formalno obrazovanje pokazuje globalni porast,• povećava se pismenost u slabije razvijenim zemljama• veća potražnja za rekreacijskim aktivnostima na otvorenom• rast turizma uključuje učenje u specifičnim organiziranim programima• rast turizma u aktivnostima učenja kroz proces gledanja divljih životinja, posjećivanja festivala, kulturnog uvažavanja• eko-turisti zainteresirani za posjet zaštićenim područjima većinom su visoko obrazovane osobe• povećanje očekivanja o kvaliteti usluga u zaštićenim područjima• povećanje pritiska na političku vlast za veću zaštitu kulturne i prirodne baštine
Starenje stanovništva	<ul style="list-style-type: none">• UN-ove prognoze do 2050. godine daju da će 22,1% svjetske populacije imati više od 60 godina, a 28,1% do 2100. godine• udio stanovništva koje će posjećivati zaštićena područja u budućnosti imati će sve stariji profil• stariji ljudi sve su sposobniji voditi zdrav, tjelesno aktivan život, produžavajući svoj interes za aktivnosti na otvorenom, poput hodanja, proučavanja prirode, ribolova ili promatranja divljih životinja• starije stanovništvo, prijevremeno umirovljeni i dobra štednja preduvjet su stvaranju velikog broja radno sposobnih starijih osoba sa snažnom sklonošću putovanju• vrsta putovanja sa rekreacijskim vozilima (npr. kamp kućice) rasti će u Sjevernoj Americi i Europi u nadolazećim desetljećima• stariji posjetitelji predstavljaju neke izazove (npr. potreba za pristupačnijim toaletima, staze s manjim nagibima, veća opskrba

	<p>osoba s invaliditetom) ali i prilike (npr. zanimanje za različite vrste iskustava koja nude zaštićena područja, veći raspoloživi prihod i spremnost na plaćanje za kvalitetnu uslugu) stoga upravitelji parkova moraju razviti razumijevanje potreba starije populacije ili riskirati gubitak učešća i podrške utjecajne skupine</p>
<p>Promjena uloga žena</p>	<ul style="list-style-type: none"> • uloga žene postaje sve istaknutija • traže veći broj mogućnosti za rekreaciju i turizam • najčešće odlučuju o izboru odredišta putovanja • razlike između interesa muškaraca i žena na razini individualne aktivnosti (muškarce zanimaju fizički zahtjevne aktivnosti, žene više zahvalne aktivnosti - poput studija prirode i kulture i ekoturizma) • žene su zainteresiranije za rekreaciju u zaštićenim područjima • sve više prednjače u upravljanju zaštićenim područjima i turizmom kao karijerom jer u mnogim zemljama upravo žene zauzimaju ključna mjesta u razvoju ekonomske, socijalne, politike zaštite okoliša i zaštićenih područja • upraviteljima zaštićenih područja važno je shvatiti da na ulogu žena u putovanju u parku snažno utječe njihova životna faza, a tu se može izdvojiti: <ul style="list-style-type: none"> ❖ <i>slobodne mlade žene</i> - općenito nisu većinski korisnici zaštićenih područja ❖ <i>žene s malom djecom</i> - biraju parkove kao dobra mjesta za slobodno vrijeme usmjereno na dijete ❖ <i>žene u srednjim godinama</i> - smatraju da su posao i obiteljske obaveze vrlo izazovni, ostavljajući im malo vremena za posjetu parku jer je to aktivnost koja zahtijeva planiranje i znatnu količinu vremena ❖ <i>starije žene u mirovini</i> - većinom one koje putuju sa svojim partnerima, pokazuju veliki interes za aktivnosti koje uključuju posjećivanje zaštićenih područja.
<p>Promjene u slobodnom vremenu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • postoje važni, ali i oprečni trendovi u količini, raspodjeli i dostupnosti slobodnog vremena, tako za mnoge ljude: <ul style="list-style-type: none"> ✓ slobodno vrijeme se povećava zbog kraćeg radnog tjedna

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ slobodno vrijeme se drugima smanjuje (npr. zaposlene žene koje zadržavaju kućanske obaveze) ✓ rast samohranih obitelji povećava slobodno vrijeme odsutnog roditelja, ali smanjuje vrijeme odgovornog roditelja ✓ mladi ljudi moraju raditi kako bi poduprli svoje obrazovanje ili proširili svoju kupovnu moć, pa imaju manje slobodnog vremena <ul style="list-style-type: none"> • u SAD-u sve su češći kraći godišnji odmori, bliže kući, kratka, brza putovanja (osobito 2 do 4 dana vikendom) sada čine 80% godišnjih odmora stoga mnogi parkovi sada trebaju omogućiti kratke posjete turista s ograničenim vremenom, što zahtijeva veću kvalitetu usluge i specijalizirane mogućnosti rekreacije • u velikom dijelu Europe slobodno vrijeme uključuje duže plaćene odmore i kraće radne tjedne stoga su europske zemlje, a posebno EU, vrlo važni pokretači posjeta parkovima u cijelom svijetu
<p>Važnost kvalitete usluga</p>	<ul style="list-style-type: none"> • turisti sve više zahtijevaju visokokvalitetne mogućnosti i usluge • očekuju da će vodiči biti upućeni i dobri komunikatori • povećani ekoturizam znači i veću potražnju za specijaliziranom rekreacijom i smještajem, a sve s naglaskom na kvaliteti • većina agencija za parkove nemaju ciljeve kvalitete usluga ili programe praćenja, zbog čega njihovi programi izgledaju neodgovorno i primitivno • upravitelji zaštićenih područja i privatni sektor trebaju pružati kvalitetne usluge posjetiteljima • menadžeri svoje izazove osiguravaju kroz ciljeve kvalitete usluga, programe za pružanje visokokvalitetnih usluga i programe praćenja • najvažnije je da ovi sofisticirani potrošači prepoznaju kvalitetnu uslugu jer su spremni za to dobro platiti
<p>Promjena obrasca razonode</p>	<ul style="list-style-type: none"> • iskustvo razvijenijih zemalja pokazuje mogućnost događaja nekih značajnih gubitaka u slobodnom vremenu tijekom radnog vijeka • dolazi do velikog povećanja slobodnog vremena zbog ranijeg odlaska u mirovinu i duljeg životnog vijeka • stariji umirovljenici svake godine duže putuju

	<ul style="list-style-type: none"> • rast prihoda u Sjevernoj Americi i Europi povećava količinu domaćeg turizma i odlaznog prometa iz tih zemalja • taj trend dovodi do daljnjeg općeg povećanja rekreacijskog pritiska na sva zaštićena područja te zahtjeva za kvalitetnijom uslugom
<p style="text-align: center;">Napredak u globalnoj komunikaciji i IT</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ljudi imaju pristup informacija o zaštićenim područjima i mogućnostima putovanja putem interneta i drugih komunikacijskih tehnologija • internet dovodi do povećane potražnje za putovanjima na većem broju lokacija i omogućuje agencijama pružanje trenutnih informacija izravno posjetiteljima, po niskim cijenama • internetska platforma ponude može stvoriti očekivanja o određenom zaštićenom području, stoga upravitelji zaštićenih područja i turistički subjekti moraju biti svjesni onoga što se plasira i biti spremni ispuniti očekivanja koja su postavljena • tehnologije omogućuju posjetiteljima da budu dobro informirani o svemu, od politike upravljanja do rekreacijskog iskustva • mnoge agencije za zaštićena područja, osobito one u zemljama u razvoju, još uvijek nisu u mogućnosti održavati sofisticirane internetske stranice pa privatni pružatelji usluga smještaja te turističke tvrtki pružaju većinu internetskih informacija, a kad se to dogodi, agencija za zaštićeno područje ima malu kontrolu nad točnošću podataka i ne može utjecati na očekivanja posjetitelja koja se mogu stvoriti
<p style="text-align: center;">Širenje mogućnosti putovanja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • posjetitelji mogu putovati učinkovitije, brže i dalje (brodovima, kruzerima, avionima i sl.) te međunarodna putovanja brzo rastu • na njih utječu čimbenici poput zdravlja globalnog gospodarstva, strahovi za sigurnost zbog terorističkih aktivnosti i regionalne nestabilnosti te ekstremi globalnih klimatskih promjena • ljudi traže mjesta svjetske baštine, nacionalne parkove i druga zaštićena područja • postojanje zaštićenog područja, osobito nacionalnog parka, često je mamac za turiste

	<ul style="list-style-type: none"> • upravitelji zaštićenih područja trebaju se pripremiti za više posjetitelja iz cijelog svijeta jer to će predstavljati izazov u smislu jezika, kulture, znanja te predrasuda o zaštićenom području, ali i mogućnost dobrog izvor prihoda, zaposlenja i sredstva za prenošenje kulturnih i ekoloških vrijednosti
<p>Osobna sigurnost i sigurnost područja</p>	<ul style="list-style-type: none"> • više od bilo kojeg drugog čimbenika, prijetnje osobnoj sigurnosti negativno utječu na turističku potražnju • strah od terorizma utječe na globalne trendove putovanja • zbog regionalnih ratova, pobune i terorizma, padaju domaća i međunarodna putovanja, a samim time manje turista posjećuje zaštićena područja • najučestalije se to dešava u zemljama u razvoju • dramatične razlike između zemlja te njihova sposobnosti da osiguraju prihvatljive razine sigurnosti osobito je važno za turizam • ljudi koji planiraju svoja putovanja često uspoređuju destinacije imajući na umu takve čimbenike, a nakon što odredište postigne negativnu reputaciju, vrlo je teško obnoviti povjerenje posjetitelja • putovanje u slobodno vrijeme luksuzno je dobro, ljudi imaju širok raspon mogućnosti i neće putovati u područja koja se smatraju nesigurnima • upravitelji zaštićenih područja trebali bi biti svjesni sigurnosnih očekivanja posjetitelja, potencijalnim posjetiteljima objasniti lokalnu situaciju i odgovoriti na zahtjeve sigurnosti posjetitelja • upravitelji zaštićenih područja moraju imati uspostavljene planove upravljanja sigurnošću, uključujući komponentu odnosa s javnošću • važno je ozbiljno shvatiti sigurnost i ljudima točno reći kakva je situacija jer je sve češće da posjetitelji parkova poduzimaju pravne mjere protiv uprave parka zbog ozljeda povezanih sa sigurnošću ili oštećenja osobne imovine
<p>Povećanje socijalnih i ekoloških problema</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ljudi izražavaju zabrinutost zbog društvenih nepravdi i ekoloških problema, podržavaju lokalne inicijative očuvanja ili razvoja zajednice, sami prelaze s konzumnih aktivnosti na manje konzumirajuće, usvajajući životne stilove „zelenih potrošača“

	<ul style="list-style-type: none"> • rast interesa za održivi turizam i ekoturizam odgovor je na takve zabrinutosti • zaštićena područja imaju dobre mogućnosti da iskoriste ovaj trend jer utjelovljuju vrijednosti koje takvi putnici drže • turisti izabiru destinacije s pozitivnom reputacijom i aktivno izbjegavaju odredišta koja imaju socijalne ili ekološke probleme • od iznimne je važno da upravitelji rade na očuvanju vrijednosti zaštićenih područja te traže visoke standarde svog turizma
<p>Globalizacija gospodarstva</p>	<ul style="list-style-type: none"> • u globaliziranom gospodarstvu, na pojedine zemlje i zajednice utječu odluke i gospodarski uvjeti drugih zemalja • ta povezanost između izvornih i odredišnih zajednica otežava postizanje održivog turizma, budući da zemlja domaćin često ima ograničenu sposobnost utjecaja na turističke trendove • također takva struktura dovodi do konkurencije među destinacijama • upravitelji zaštićenih područja mogu iskoristiti ovaj globalni kontekst pametnim marketingom, korištenjem interneta i promicanjem osebujnog tržišnog segmenta kojeg nude kao turističko odredište • agencije za zaštićena područja trebale bi poznavati globalne turističke trendove kako bi se postavile, razvile prave poruke i odgovorile odgovarajućim mjerama upravljanja

Izvor: uređeno od strane autorice prema: Eagles, P.J.F., „Sustainable Tourism in Protected Areas, Guidelines for Planning and Management”, IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, UK, the United Nations Environment Program and the World Tourism Organization, 2020. , Svjetska komisija za zaštićena područja (WCPA), Smjernice o najboljoj praksi za zaštićena područja, serija broj 8, IUCN - Svjetska unija za zaštitu, str. 14-21

POPIS TABLICA

Tablica 1. Kategorije zaštićenih područja prema CNPPA i WCPA	5
Tablica 2. Tumačenje definicije zaštićenog područja prema IUCN (2008.)	8
Tablica 3. Zaštićena područja na području Republike Hrvatske	10
Tablica 4. Klasifikacija zaštićenih područja prema IUCN-u (2008.)	11
Tablica 5. Ciljevi upravljanja IUCN-ovih zaštićenih područja	13
Tablica 6. Upravljačke zone nacionalnih parkova	21
Tablica 7. „Meki“ i „Tvrđi“ oblici ekoturizma	34
Tablica 8. Turističke aktivnosti u nacionalnim parkovima i zaštićenim područjima ...	35
Tablica 9. Vrste posjetitelja u odnosu na IUCN kategorije zaštićenih područja	37
Tablica 10. Potencijalne koristi od turizma u zaštićenim područjima	39
Tablica 11. Negativni ekološki učinci ljudskog djelovanja na zaštićena područja.....	44
Tablica 12. SWOT analiza Nacionalnog parka Plitvička Jezera	58
Tablica 13. Ulaganja u zaštitu bioraznolikosti i okoliša	62
Tablica 14. Stručno osposobljavanje zaposlenika	64
Tablica 15. Turistička posjećenost u periodu od 2018. do 2021.godine	65

POPIS SLIKA

Slika 1. Broj i opseg zaštićenih područja od 1900. do 1990. godine	3
Slika 2. Rast broja i pokrivenosti zaštićenih područja od 1990. do 2020. godine	6
Slika 3. Nacionalni parkovi Republike Hrvatske	23
Slika 6. Proces prilagodljivog (adaptivnog) upravljanja	46
Slika 7. Kompetencija kroz model vještina-znanja-stav	49
Slika 8. Model za napredak prema kompetencija - prema Milleru (1990.)	50
Slika 9. Položaj nacionalnog parka Plitvička jezera u Republici Hrvatskoj	54
Slika 10. Logo Plitvičkih jezera i smeđi medvjed – zaštitni znak	55
Slika 11. Nacionalni park Plitvička jezera, Republika Hrvatska	56